

MATKANTEON METAFORAT KUOLINILMOITUSTEN
MUISTOSÄKEISSÄ

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
25.2.2024

Mandi Kiiskinen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkielman esittely ja tavoitteet	1
1.2. Keskeiset käsitteet	3
1.3. Aiempi tutkimus	5
2. AINEISTONA KUOLINILMOITUSTEN MUISTOSÄKEET	7
2.1. Aineistonkeruu	7
2.2. Aineistonkeruun lähtökohdat	9
3. TEORIATAUSTA	11
3.1. Metafora kielitieteessä	11
3.2. Kognitiivinen metaforateoria	12
3.3. M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaalinen kielioppi	13
3.4. Moniäänisyys ja intertekstuaalisuus kielenkäytön ilmiönä	15
4. KUOLEMAPUHE JA SEN KIELENTÄMINEN	17
4.1. Kuolema suomen kielessä	17
4.2. Kuolinilmoituksen muistosäe tekstilajina	18
5. TUTKIMUSMENETELMÄT JA ANALYYSIN LÄHTÖKOHDAT	19
6. MATKANTEON METAFORIA AKTIVOIVAT KIELENAINEKSET	24
6.1. Matkustajia ilmaisevat kielenaineokset	24
6.1.1. Eksplisiittiset muotoryhmät ja kielenaineokset	25
6.1.2. Implisiittiset muotoryhmät ja kielenaineokset	27
6.2. Matkaseuraa ja kulkuneuvoa ilmaisevat kielenaineokset	34
6.3. Lähtöä ja määränpäättä ilmaisevat kielenaineokset	37
6.4. Liikettä ja aikaa ilmaisevat kielenaineokset	40
6.5. Kulkuväylää ilmaisevat kielenaineokset	42
6.6. Opastajia, välietappeja ja viivytyksiä ilmaisevat kielenaineokset	44

7. MONIÄÄNISYYS JA TOIMIJUUS MUISTOSÄKEISSÄ	48
7.1. Ryhmät, joissa puhujana kumppani, perheenjäsen tai ystävä	49
7.2. Ryhmät, joissa puhujana yksi tai useampi spesifi lähiomainen	50
7.3. Ryhmät, joissa puhujana kuka tahansa lähiomainen	51
7.4. Ryhmät, joissa puhujana vainaja	53
7.5. Ryhmä, jossa puhujana ulkopuolinen kertoja	54
7.6. Ryhmä, jossa puhujina ulkopuolinen kertoja ja enkeli	55
8. KESKEISET TUTKIMUSTULOKSET	56
8.1. Lähdealueena MATKA	57
8.2. Lähdealueena MÄÄRÄNPÄÄ	60
8.3. Lähdealueena PURJEHDUS tai POLKU	61
8.4. Yhteenveto moniäänisyydestä ja toimijuudesta	62
9. PÄÄTÄNTÖ	65
LÄHTEET JA LYHENTEET	68

1. JOHDANTO

1.1. Tutkielman esittely ja tavoitteet

Kuolema herättää monia tunteita: pelkoa ja surua, mutta myös toivoa ja helpotusta. Vaikka kuolemaa varjostaa suru, siitä käytetty kieli on monipuolista ja monivivahteista. Sekä kuolemaa että menetystä on mahdollista kuvata erilaisin keinoin, esimerkiksi kieroilmausten eli metaforien avulla. Metaforien käyttö johtuu osittain siitä, että kuolema on aiheena enemmän tai vähemmän tabunkaltainen (Varis 1998: 172). Kuolemasta puhuttaessa ihminen käyttää sanoja ja ilmauksia, jotka parhaiten kuvaavat puhujan tunteita, asenteita ja tarkoitusperiä (Länsimäki 1993: 14). Täten kuolemapuhe ei aina liity suruun. Esimerkiksi Antti Holma on Auta Antti -podcastissaan käyttänyt seuraavaa ilmausta: ”Haudan levossa saa ihminen rauhan.” Kyseisellä ilmauksella Antti kielentää elämän kiireisyyttä, joten se osataan kontekstinsa myötä tunnistaa humoristiseksi ilmaukseksi.

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen, minkälaisia matkanteon metaforia kuolinilmoitusten muistosäkeissä käytetään. Aineistonkeruun lähtökohta on ELÄMÄ ON MATKA -metaforassa (ks. esimerkki 1) ja siinä, kuinka sitä kielennetään kuolinilmoitusten muistosäkeissä. Olen valinnut kyseisen metaforan, koska se tunnetaan yli kieli- ja kulttuuri-rajojen (Takkula 2016: 40). Analyysi keskittyy kuitenkin myös muihin matkanteon metaforiin. Muut käsittemetaforat ovat muotoutuneet aineiston sekä sen pohjalta, minkälaisista matkantekoa muistosäkeissä kuvataan. Esimerkki (1) kuvastaa ELÄMÄ ON MATKA -metaforaa siten, että siinä ELÄMÄ rinnastetaan MATKAAN, joka edustuu kielenaineuksessa *tietänsä*.

- (1) *Ei tunne tietänsä ihminen, / elo on hiukkanen, hetkinen.* – – (4.12.2022 Kaleva).

Tutkielmani tavoitteena on selvittää, minkälaisia kielenaineiksia esiintyy niissä muistosäkeissä, joissa aktivoituu jokin matkanteon metafora. Lisäksi tutkin, miten moniäänisyys ja toimijuus näkyvät muistosäkeissä. Näiden tutkimusongelmien kautta ovat syntyneet seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Minkälaiset kielenaineikset edustavat matkanteon metaforia?
2. Millä tavoin moniäänisyyttä ja toimijuutta kielennetään muistosäkeissä?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen kautta tutkin sitä, minkälaiset kielenaineokset kielen-tävät matkanteon metaforia. Aineiston analyysissä tarkastelen, mitkä sanat tai ilmaukset kielentävät MATKA- ja ELÄMÄ-skeemoja. Skeemalla tarkoitan tässä tutkielmassa asioita tai ilmiöitä, joita tietty käsite mielessä herättää (ks. esim. Nikanne 1992: 62; Onikki 1994: 80). Toinen tutkimuskysymys on muodostunut aineiston pohjalta, sillä aineistoa koostaessani havaitsin, että muistosäkeissä vaihtelee se, kuka puhuu, kokee tai toimii. Muistosäkeissä on siis havaittavissa moniäänisyyttä. Tutkimuskysymyksen muotoutu-miseen on vaikuttanut lisäksi se, että tietääkseni suomalaisissa pro gradu -tutkielmissa ei ole tutkittu muistovärssyjen moniäänisyyttä.

Hyödynnän analyysivaiheessa George Lakoffin ja Mark Johnsonin ym. 1980-luvulla kehittämää kognitiivista metaforateoriaa sekä M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaalista kieliteoriaa. Tutkielmani poikkeaa aiemmista samankaltaisista tutkimuk-sista siten, että lähestyn aineistoa ja analyysia tietyn käsittemetaforan kautta. Tutkin, millaista kielenkäyttöä liittyy ELÄMÄ ON MATKA -metaforaan ja muihin matkanteon me-taforiin. Kuolemapuhetta tutkittaessa kuolinilmoitukset soveltuvat hyvin aineistoksi, koska niillä on selkeä kommunikatiivinen funktio, ja lisäksi ne sisältävät ritualistisia, tunteiden käsittelyn mahdollistavia merkityksiä (Niemi 2017: 22). Lakoffin ja Johnso-nin (1980) kognitiivinen metaforateoria ja Hallidayn kieliteoria tarjoavat analyysille teoreettisen pohjan, jonka avulla tutkia kuoleman kieltä.

Tämän tutkielman luonnetta voidaan kuvailla journalistisiin teksteihin syventyväksi metaforatutkimukseksi, vaikka yksityishenkilöiden laatimia kuolinilmoituksia ei voi täysin verrata journalistisiin teksteihin. Kuolemapuhe ja kuolinilmoitukset edustavat kontekstisidonnaisia kielenkäyttötapoja, jolle juuri metaforat ovat tyypillisiä. Metafo-rien hyödyntäminen liittyy kielenkäyttöön, joka heijastaa aina ilmoituksen laatijan tai laatijoiden henkilökohtaisia sekä yhteiskunnan ja kulttuurin arvoja. (Rintamäki 2021: 6.) Suomen sanomalehdissä viikoittain julkaistavien kuolinilmoitusten kautta vainajan sukulaisilla, ystävillä ja muilla läheisillä on mahdollisuus surutyöhön. Kuolema nähdään sosiaalisena rakenteena, jota ihmiset muokkaavat mielikuvillaan, asenteillaan ja teoil-laan. Kuolinilmoituksia voidaan pitää yhtenä tapana käsitellä kuolemaa (Leskelä 2012: 382).

1.2. Keskeiset käsitteet

Tämän tutkielman keskiössä ovat sellaiset käsitteet kuin **metafora** ja **käsitemetafora**. Yksinkertaisimmillaan metaforalla tarkoitetaan vertaukseen perustuvaa kielikuvaa, esimerkiksi *taivas itkee* (KS 2022 s.v. *metafora*). Edellä mainittu on tyypillinen metafora, koska siinä kielellinen ilmaus ei vastaa kielenulkoista todellisuutta (Koski 1992: 13). Lakoffin ja Johnsonin (1980: 5) mukaan käsitemetafora on tapa kuvata tiettyä merkitysaluetta (**kohdealue**) toisen merkitysalueen (**lähdealue**) termein.

Tieteen termipankki (2015 s.v. *käsitemetafora*) esittelee **käsitemetaforaa** tutkielmani kannalta oleellisen ELÄMÄ ON MATKA -metaforan kautta. Siinä elämään kuuluvia ilmiöitä ymmärretään matkantekoon liittyvien metaforisten ilmausten kautta. ELÄMÄ ON MATKA -käsitemetaforassa MATKA toimii lähdealueena, jonka kautta voidaan ymmärtää ELÄMÄN merkitysaluetta eli kohdealuetta. Kohdealue on tyypillisesti abstraktimpi, ja sitä kuvataan konkreettisemmän lähdealueen ilmauksin. Toisin sanoen lähde kuvaa sitä, millaisesta aihepiiristä ilmaus löytyy, kun taas kohteeseen siirtyy uusia piirteitä lähdealueen metaforasta. (Lakoff & Johnson 1980 5–6; Kövecses 2015: 2.)

Kielitoimiston sanakirjan verkkoversio (2022 s.v. *kuolinilmoitus*) toteaa **kuolinilmoituksesta**, että se on sanomalehdessä julkaistu ilmoitus henkilön kuolemasta. KS (2022 s.v. *muistokirjoitus*) määrittelee **muistokirjoituksen** tekstiksi, joka käsittää tärkeimmät elämäkertatiedot vainajasta. Tämä määritelmä pätee parhaiten sellaisiin muistokirjoituksiin (ts. nekrologi), joita tehdään merkkihenkilöistä tai kuuluisuuksista. Tässä tutkielmassa analyysin kohteena on kuolinilmoituksen ei-informatiivinen osa, joka sisältää usein lyhyen tekstin, joka voi olla esimerkiksi runokatkelmä. KS:n (2022 s.v. *muistovärssy*) mukaan **muistovärssy** tarkoittaa **muistosäettä** tai -runoa. Käsittelen tutkielmasani sekä *muistovärssyn* että *muistosäkeen* käsitteitä, ja käytän niitä synonyymisesti. Muistovärssyn tai -säkeen käsitteellä viitataan jatkossa aineistoni esimerkkeihin riippumatta siitä, ovatko ne runoja, laulujen sanoituksia tai muita tekstejä.

Metaforatutkimuksessa **skeemalla** tarkoitetaan mielikuvaa sellaisista seikoista ja suhteista, joita jokin käsite mielessä herättää. Esimerkiksi MATKA-skeema sisältää käsitteitä, kuten matkustaja, matkaseura, kulkuväylä ja välitapit. ELÄMÄ-skeema puolestaan sisältää sellaisia kuin syntymä, kuolema ja elämän tärkeät tapahtumat. (Nikanne 1992:

62.) Esimerkiksi A-M Kaskisen runoon pohjautuvassa muistosäkeessä – – *Minä ajattel*
len sinua missä ikinä vain kuljen – – (9.10.2022 HS) on nähtävissä, miten ELÄMÄ ON
MATKA -metaforaan liittyvät ELÄMÄ- sekä MATKA-skeemat yhdistyvät. Muistosäkeessä
matkustajana toimii se, jonka elämästä puhutaan (*minä*). Matkaseurana toimii vainaja
eli se, ketä puhutellaan (*sinä*), ja liikettä kuvaa verbi *kulkea*. Kulkuväylänä toimii tässä
esimerkissä ilmaus *missä vain*.

Analyysini kannalta huomioon tulee ottaa se, että yleensä matkustaminen ja sen kuvailu
vastaavat kielenulkoista todellisuutta, eikä sen kuvailu aina edustu metaforisena. Äsken
esitely on tämänkaltainen muistovärssy. Lakoffin ja Johnsonin (1980: 139–146) mu-
kaan metaforien ja kirjaimelliseksi tarkoitettujen ilmausten erottaminen toisistaan ei
aina ole helppoa. Ero näiden välillä tehdään yleensä käyttökontekstin perusteella. Meta-
forien käyttö on aina riippuvaista käyttöyhteydestä, esittäjästä ja tämän tarkoitusperistä.
Siispä siitä huolimatta, että joidenkin esimerkkien kieli vastaa kielenulkoista todelli-
suutta, perustelen aineistoni metaforisuutta julkaisupaikan ja sisällön vuoksi. Muisto-
värssyjen sanoma ei esimerkiksi aina koske henkilökohtaisesti vainajaa tai hänen lähi-
piiriään, vaan kirjoituksella on yleisempi, lohdullinen ja kunnioittava sanoma.

Lisäksi on muistettava, että pelkkä yksittäinen sana tai sananmuoto ei riitä tuottamaan
metaforista puhetta. Muistovärssyistä on kuitenkin löydettävissä kielenaineksia, jotka
erityisellä tavalla kielentävät matkanteon metaforia. Esimerkiksi hyvin usein aineis-
toesimerkeissäni *matka*-substantiivi tai sen sananmuodot kuvaavat jotakin metaforaa
siten, että niissä KUOLEMAA rinnastetaan MATKAAN. Esimerkiksi muistosäkeessä – –
Hän on matkalla lapsuutensa metsiin – –¹ myös lauseke [*lapsuutensa metsiin*] sisältää
metaforisen ilmauksen, koska kyseessä on kuvaus tuonpuoleisesta.

Toisen tutkimuskysymyksen kannalta oleellisia käsitteitä ovat **moniäänisyys** ja **toimi-
juus**. Bahtinin (1979: 145) mukaan moniäänisyydellä tarkoitetaan tilannetta, jossa sano-
jen syntyyn vaikuttaa jo olemassa oleva kielellinen maailma. Sanat ja muut äänet voivat
olla peräisin niin toisilta puhujilta kuin eri teksteistä ja tekstilajeista. Tässä tutkielmassa
moniäänisyys tarkoittaa yksinkertaisimmillaan sitä, että muistosäkeiden kieli on puhu-

¹ Esimerkki on katkelma Sirkka Turkan runosta. Aineistoesimerkki löytyy seuraavien lehtien kuolinilmoi-
tuksista: Kaleva – kaksi kertaa 22.1.2023, HS – 15.1.2023, Kaleva – 15.1.2023, HS – 8.1.2023, HS –
27.11.2022, HS – 20.11.2022, HS – 13.11.2022, HS – 23.10.2022 sekä HS – kaksi kertaa 16.10.2022.

jan näkökulmasta moninaista ja useat äänet ja **roolit** tulevat näkyviksi (ks. mm. Kallio-koski 2005: 10). Muun muassa Rahtu (2005: 284) puhuu **moniroolisuudesta** eli yhden lähteen puhumisesta monella eri äänellä. **Toimijuuden** käsite ymmärretään kielitieteessä monin eri tavoin, eikä se ole täysin yksiselitteinen. Toimijuus voidaan nähdä osana vuorovaikutustilannetta esimerkiksi kielenoppijoiden keskusteluissa (Hippi 2022: 259). Koska tarkastelen kirjoitettua kieltä, tulee myös toimijuuden käsitettä lähestyä erilaisesta katselukulmasta. Yksi tapa hahmottaa toimijuutta on tarkastella M. A. K. Hallidayn **systemis-funktionaalista kieliteoriaa** (ks. lisää luku 3.3.). Tässä tutkielmassa toimijuus kuvastaa sitä, kuka kokee tai toimii kuvatussa asiointilassa.

1.3. Aiempi tutkimus

Kuolemaa on tutkittu vuosien saatossa opinnäytteissä erilaisiin näkökulmiin nojaten. Kielitieteessä tarkastelussa ovat olleet esimerkiksi kuolemaan liittyvät metaforat ja eufemismit, joita on tutkittu kognitiivisen kielitieteen, diskurssintutkimuksen ja systemis-funktionaalisen kielikäsityksen näkökulmista (ks. esim. Karhu 2005; Takkula 2016). Toisaalta on yhdistetty esimerkiksi kielitiedettä ja historian tutkimusta, jolloin tutkimuksen kohteena on ollut sotahistoria ja kuolema (Rintamäki 2022: 8). Aiempi tutkimus osoittaa, että kuoleman tutkiminen kielitieteen näkökulmasta on monipuolista.

Sanomalehtien kuolinilmoituksia on käytetty aineistona esimerkiksi Elena Rintamäen (2022), Sami Lopakan (2001), Anne Karhun (2005) sekä Ilona Kemppaisen (1998) pro gradu -tutkielmissa. Näitä kaikkia yhdistää myös se, että tutkielmien keskiössä ovat olleet erilaiset kuolemaan liittyvät metaforat. Metaforia ilman kuolemakontekstia on tutkinut esimerkiksi Merja Takkula (2016). Kuoleman kieltä pro gradussaan on tutkinut Jenni Viinikka (2011: 7), joka on käyttänyt aineistona lääketieteellisiä kuolintodistuksia.

Elena Rintamäki (2022) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan suomalaissotilaiden kuolinilmoituksia vuosilta 1941–1944. Tutkielmassa hän on selvittänyt, minkälaisia metaforia sotilaiden kuolinilmoituksissa esiintyy sekä, millä tavoin näitä metaforia voi ryhmitellä lähdealueidensa perusteella. Analyysissa on hyödynnetty kognitiivista metaforateoriaa. Tutkielma sisältää lisäksi diskurssianalyyttistä tutkimusta siitä, miten kuoleman metaforat rakentavat sotavuosien nationalistista, maanpuolustushenkistä ja uhrimieltä

korostavaa diskurssia. Rintamäen tutkielma on siinä määrin yhteneväinen omaani, että molempien keskiössä on kognitiivinen metaforateoria sekä kuolemaan liittyvät metaforat. Tutkimuksen tuloksista käy ilmi, että yhdeksi kategoriaksi on nimetty *kuolema lähtönä*, - *matkana* ja - *määränpäänä*. Tämänkaltaiset metaforat näkyvät myös oman tutkielmani aineistossa.

Myös Anne Karhu (2005) on tutkinut sanomalehtien kuolinilmoituksia, mutta varsinainen analyysi keskittyy siihen, minkälaisia eufemismeja on käytetty *kuolla*-verbin kiertämiseen. Tämän analyysin lisäksi Karhu (2005) on tehnyt ajallista vertailua vuoden 2004 ja vuoden 1954 Helsingin Sanomien kuolinilmoitusten välillä. Sami Lopakan (2001) tutkielman aineisto on yhteneväinen omaani kanssa, sillä hän on tutkinut nimenomaan kuolinilmoitusten muistosäkeistöjä. Varsinaisten metaforien lisäksi hän tuo tutkielmassaan esille myös sitä, miten kuolemaan suhtaudutaan.

Ilona Kemppainen (esim. 1998 & 2006) on tutkinut kuolemaa usean vuosikymmenen ajan. Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry:n verkkosivuilla kerrotaan, että Kemppainen on tutkinut muun muassa suomalaisen kuoleman historiaa, uskonnollisia ja uskonottomia hautajaisia, sotakuolemia sekä kuolinilmoituksia. Kemppainen (1998) tarkastelee pro gradu -tutkielmassaan Helsingin Sanomien kuolinilmoituksia, ja väitöskirjassaan (2006) hän tutkii sankarikuolemia Suomessa toisen maailmansodan aikana.

Merja Takkula (2016) on tutkinut metaforia kontakti-ilmoituksissa. Takkulan (2016) tutkielmassa *ELÄMÄ ON MATKA* -metafora on yksi useista kontakti-ilmoituksissa esiintyvistä metaforista. Tuloksista käy ilmi, että kontakti-ilmoituksissa kumppani nähdään eräänlaisena matkatoverina, jonka kanssa elämää eletään. Vastaava kuvaus käy ilmi myös omassa tutkimusaineistossani, jossa toistuvia ovat sellaiset muistosäkeet, joissa kielennetään kumppanin kanssa käytyä yhteistä matkaa, joka on tullut päätökseen.

2. AINEISTONA KUOLINILMOITUSTEN MUISTOSÄKEET

2.1. Aineistonkeruu

Tämän tutkielman aineistona toimivat kuolinilmoitusten muistosäkeet. Aineiston olen kerännyt Helsingin Sanomien (HS) ja Kalevan näköislehdistä niiden verkkosivuilta. Olen aloittanut aineistonkeruun helmikuussa 2023 ja käynyt läpi jokaisen sunnuntailehden kuolinilmoitukset ajalta 9.10.2022–29.1.2023. Tälle aikavälille sijoittuu yhteensä 56 sunnuntailehteä (28 kpl HS & 28 kpl Kaleva). Aikaväliltä puuttuvat kuitenkin ruotsalaisuuden päivän 6.11., joulupäivän 25.12. sekä uudenvuodenpäivän 1.1.2023 sunnuntailehdet, koska kyseisinä päivinä ei ole ilmestynyt kumpaakaan lehteä.

Helsingin Sanomista poimittuja muistovärssyjä on yhteensä 169 ja Kalevasta poimittuja on 81. Kaleva-aineiston pienempi määrä selittyy sillä, että se on lehtenä pienempi ja maantieteellisesti paikallisempi. Lopullinen aineistoni koostuu siis yhteensä 250 kuolinilmoituksen muistosäkeestä. Tämä määrä viittaa lehti-ilmentymiin, joilla tarkoitan kaikkia niitä kertoja, jolloin jokin aineistoni muistovärssy esiintyy HS:ssä tai Kalevassa. Tämä kokonaismäärä sisältää 163 toisistaan erilaista muistovärssyä, jotka toimivat varsinaisen analyysin kohteena.

Aineistonkeruuvaiheessa olen ottanut muistovärssyn talteen, mikäli siinä aktivoituu ELÄMÄ ON MATKA -käsittemetafora tai siinä kuvataan matkan tekemistä muutoin. Koostin aineistoa 252 muistosäkeeseen asti, jolloin se oli kylläinen. **Kyllääntymisellä** tarkoitetaan aineistonkeruussa sitä, että tietyn määrän jälkeen aineisto ei enää monipuolistu, vaan samat esimerkit alkavat toistua ja ne eivät tuota tutkimusongelman kannalta uutta tietoa. Eskola ja Suoranta (1998: 63) viittaavat teoksessaan Bertaux'iin (1981), jolta kyllääntymisen eli saturaation idea alun perin on: ”Tietty määrä aineistoa riittää tuomaan esiin sen teoreettisen peruskuvion, mikä tutkimuskohteesta on mahdollisuus saada – – .” Aineisto siis pitää osata suhteuttaa oman tutkimuksen tai tutkielman tavoitteisiin. Lähtökohta on siinä, että tietää, mitä aineistostaan hakee (Eskola & Suoranta 1998: 62–63). Esimerkiksi omassa aineistonkeruussani olen etsinyt nimenomaan sellaisia muistokirjoituksia, joissa elämään tai kuolemaan viitataan matkanteon metaforia hyödyntäen.

Aineistonkeruuvaiheessa olen koonnut muistosäkeet kansioittain lehden nimen ja päivämäärän mukaan, esimerkiksi ”20.11.2022 HS”. Käytän vastaavaa luokittelua tämän tutkielman aineistoesimerkeissä. Yksittäisen aineistoesimerkin jälkeen on lueteltu kaikki mahdolliset lehti-ilmentymät, sillä tutkimusaineistossani samat muistosäkeet toistuvat useita kertoja molemmissa lehdissä eri päivinä. Käytän aineistoesimerkeissä juoksevaa numerointia siitä huolimatta, että sama esimerkki voi toistua useammin kuin kerran.

Aineistonkeruussa olen tehnyt rajausta muun muassa kielen ja kuolinilmoituksen sisällön suhteen. Olen sisällyttänyt aineistooni vain suomenkielisiä muistosäkeitä, eli pois ovat rajautuneet esimerkiksi englannin- ja ruotsinkieliset muistosäkeet. Metaforanalyysia olen tehnyt vain kuolinilmoitusten muistovärssyosista. Toisin sanoen olen rajannut jo aineistonkeruuvaiheessa pois kuolinilmoituksen informatiivisen osan, joka sisältää erilaisia yksilöiviä tietoja. Tätä rajausta perustelen sillä, että tutkimuskysymysten kannalta oleellisia eivät olleet sellaiset tiedot, kuten vainajan ikä tai sukupuoli. Täten aineiston analyysissa ei ole myöskään huomioitu mahdollisia metaforisia ilmauksia, jotka liittyvät hautapaikan sijaintiin, hautajaisten tai siunaustilaisuuden ajankohtaan. Rajausta ei ole tehty tietyn kirkon tai uskonnollisen vähemmistön perusteella, mikäli sellainen on ollut pääteltävissä kuolinilmoituksesta, vaan mukana ovat kaikki muistovärssyt, joissa ELÄMÄ ON MATKA -metafora aktivoituu.

Aineistonkeruun jälkeen olen käynyt poimimani muistosäkeet uudestaan läpi ja varmistanut, että niissä kielennetään jonkinlaista matkanteon metaforaa. Tarkistusvaiheessa pois rajautui yhteensä kaksi muistovärssyä edellä mainitusta syystä johtuen. Lopullisen tutkimusaineistoni muistosäkeet sisältävät esimerkiksi runoja, laulujen sanoituksia, mielteuseita ja virsiä. Mikäli alkuperäisissä muistovärssyissä on mainittu tekijä (esimerkiksi runoilija), mainitsen sen myös tämän tutkielman aineistoesimerkeissä. Poikkeuksena ovat vain etunimen sisältävät nimimerkit, jotka todennäköisesti ovat henkilöitä vainajan lähipiiristä. Näille tapauksille olen keksinyt peitenimen yksityisyyden suojaamiseksi. Kaikki tässä tutkielmassa esitellyt muistovärssyt ovat alkuperäisen kieliasun mukaisia. Käytän joissakin esimerkeissä yhtä vinoviivaa osoittamaan rivin vaihtumista. Kahdella ajatusviivalla osoitan, että olen jättänyt jotain pois alkuperäisestä muistovärssystä. Mahdollista poisjättöä perustelen sillä, että analyysin kannalta on ollut oleellista poimia vain sellaisia kokonaisuuksia, joilla kuvataan matkan tekemistä.

2.2. Aineistonkeruun lähtökohdat

Tämän tutkielman keskiössä oleva ELÄMÄ ON MATKA -metafora toimii eräänlaisena perusmetaforana muille tässä työssä esiteltäville käsittemetaforille. Se on siis metaforakategorioista ainut, joka on ollut tiedossa aineistonkeruun aloittamishetkellä. Muut olen muodostanut aineiston sekä sen pohjalta, minkälaista matkantekoa muistosäkeissä kuvataan. Aineistonkeruun ensimmäisenä lähtökohtana on toiminut se, mitä Nikanne (1992: 62) esittää liittyvän ELÄMÄ ON MATKA -metaforaan ja käsitteiden MATKA ja ELÄMÄ -skeemoihin. Toisena perusteluna on toiminut se, mitä Kielitoimiston sanakirja (2022 s.v. *matka*) toteaa termistä *matka*.

Nikanteen (1992: 62) mukaan MATKA-skeemaan ja ELÄMÄ-skeemaan liittyy erilaisia elementtejä. Kun puhutaan matkustamisesta, yhdistetään siihen muun muassa jokin matkustaja, jokin kulkuväylä sekä lähtöpaikka ja määränpää. Elämään sen sijaan liittyy esimerkiksi syntymä ja kuolema sekä elämän tärkeät tapahtumat. Aineistonkeruuvaiheessa olen ottanut edellä mainittuja asioita huomioon. Oleellista ei ole ollut kuitenkaan se, että jokainen osa-alue ilmenisi muistovärssyssä, mutta vaatimuksena on ollut se, että elämä tai kuolema nähdään matkana, joka sisältää yhden tai useamman skeemoihin liittyvän tekijän.

Toisena rajaavana tekijänä eli perusteluna on toiminut Kielitoimiston sanakirjan määritelmä substantiivista *matka*. KS (2022 s.v. *matka*) tarjoaa useita selityksiä, mahdollisia käyttötapoja sekä synonyymeja *matka*-sanalle. Näitä synonyymeja ovat esimerkiksi *kulku*, *retki*, *taival* ja *vaellus*. Lisäksi KS:ssa kuvaillaan, kuinka matkasta voidaan puhua ihmiselämään liittyen (esim. *matka ajasta iäisyyteen*). *Matkan päättymisellä* tai *viimeisellä matkalla* voidaan siis viitata kuolemaan.

Esimerkeillä (2) ja (3) havainnollistan rajausta, jota olen kuolinilmoitusten suhteen tehnyt. Esimerkki (2) on muistovärssi, jossa kuoleman ilmaus on metaforinen, mutta siinä ilmiötä ei rinnasteta matkaan. Esimerkissä (3) yhdistyvät molemmat.

(2) -- **Lähtösi** vaikea kestää on -- (9.10.2022 HS).

(3) *Tiesinhän minä: / tälle **tielle** tulisi / lopulta **lähtö***. -- Narihira, suom. T. Anhava (30.10.2022, 11.12.2022 HS & 18.12.2022 HS).

Verbillä *lähteä* voidaan viitata 'matkaan lähtemiseen' tai vaihtoehtoisesti 'kuolemiseen' (KS 2022 s.v. *lähteä*). Esimerkissä (2) on käytössä deverbaalinen substantiivi *lähtösi*. Katson kuitenkin, että pelkkä *lähteä*-verbi on kuolemaa ilmaisevana sanana niin vakiintunut, että pelkästään se ei kielennä tutkimaani metaforaa. Esimerkin (2) muistosäe ilmentää siis kielenkäyttöä, jossa ei aktivoidu mikään matkanteon käsittemetafora, vaan *lähdöllä* viitataan pelkästään kuolemiseen. Sen sijaan esimerkissä (3) MATKA-skeema tulee näkyväksi kulkuväylän eli *tie*-substantiivin kautta, vaikka siitäkkin löytyy *lähtö*-substantiivi kuolemista ilmaisemassa. Aineistoni muistosäkeissä *lähtö*-substantiivilla useimmiten kielennetään kuolemaa, mutta niissä rajauksen mukaisesti on nähtävissä myös yksi tai useampi kielenaines, jotka edustavat jotakin MATKA-skeeman osa-aluetta.

3. TEORIATAUSTA

3.1. Metafora kielitieteessä

Metaforalla tarkoitetaan kielikuvaa, jossa jotakin sanaa kuvataan toisin kuin mitä se tavanomaisesti tarkoittaisi. Aristoteleen (1977: 55) mukaan metafora syntyy, kun asia nimetään jollekin muulle kuuluvalla nimellä. Merkitys voi siirtyä asialta, esineeltä tai oliolta toiselle joko yleisestä erityiseen, erityisestä yleiseen, erityisestä erityiseen tai analogian kautta. Erityisestä yleiseen merkitys siirtyy esimerkiksi silloin, jos puhutaan Buranasta kaikenlaisia särkylääkkeitä tarkoitettaessa. Aristoteleen teorian on kuitenkin korvannut George Lakoffin, Mark Johnsonin ja muiden tutkijoiden 1980-luvulla kehittämä kognitiivinen metaforateoria (ks. luku 3.2.) (Varis 1998: 104–105). Teorian mukaan metafora tarkoittaa ajattelua ja toimintoja leimaavia merkityksellistämisen tapoja (Hellsten 1994: 75).

Metaforat liittyvät ennen kaikkea ilmausten merkityssisältöihin eli semantiikkaan (Koski 1992: 13). Leksikko eli sanat sen sijaan rakentavat merkityksiä, joiden vivahteet ja ymmärtäminen on aina kulttuurisidonnaista (Luukka 2002: 105.) Metaforalla on olemassa semanttinen kaava, jonka esittelee seuraavasti muun muassa Koski (1992: 13):

X on ikään kuin Y, suhteessa Z.

Kaava perustuu oletukseen siitä, että kieltä käyttäessään ihminen valikoi sanoja sen mukaan, miten hän luokittelee puhumishetkelle oleellisia asiointiloja, olioita ja niiden välisiä suhteita. X edustaa kaavassa sitä yksikköä tai kategorialta, johon puhuja viittaa. Y sen sijaan sitä kategorialta, johon X:ää eli puhujan tarkoittamaa kategorialta verrataan. Z edustaa sitä ominaisuuksien ja muiden piirteiden joukkoa, jonka perusteella vertailu suoritetaan. Y ja X ovat kielenulkoisia ilmiöitä, esimerkiksi erilaisia entiteettejä, toimintoja tai ominaisuuksia, jolloin X:ää voidaan nimittää kuvattavaksi ja Y:tä kuvaksi. (Koski 1992: 13–14.) Esimerkiksi metaforisessa ilmauksessa *elämä on meri*, *elämä* edustaa X:ää, *meri* Y:tä ja Z edustuu tässä esimerkissä 'vaihtelevuuden' symbolina, sillä meri on vuoroin tyyni ja vuoroin myrskyisä.

3.2. Kognitiivinen metaforateoria

Ihmisen ajattelun prosessit ovat kognitiivisen metaforateorian mukaan pitkälti metaforisia. Metaforat näkyvät sekä kielessä että jokapäiväisissä ajatuksissa ja toiminnoissa. (Lakoff & Johnson 1980: 3, 6.) Metaforat eivät siis ole vain kielen tehokeinoja, vaan ajattelu ja toiminta nähdään perustavanlaatuisesti metaforisena (Hellsten 1994: 75). Esimerkiksi abstrakti päättely on Lakoffin (1990: 57) mukaan metaforista silloin, kun käytetään käsitteitä *aika*, *tila*, *muutos* ja *toiminta*. Nämä käsitteet näyttävät metaforisina myös omassa tutkimusaineistossani.

Käsittemetaforat syntyvät ajatusten ja kokemusten kielentämisen ja hahmottamisen pohjalta. Yksittäiset metaforat ja metaforiset ilmaukset ovat puolestaan mielikuvaskaemojen osia (Hellsten 1994: 75). Mielikuvaskaemat liittyvät Lakoffin (1990: 54) invarianssiperiaatteeseen, jonka perusajatus on se, että se osa lähdealueen rakennetta, jota metaforinen siirtymä koskee, säilyttää mielikuvaskaemaattisen rakenteensa. Mielikuvaskaemat ovat paitsi subjektiivisia myös kulttuurisidonnaisia (Lakoff & Johnson 1980: 4–5; Onikki 1992: 4). Skeemat siis jäsentävät kokemuksiamme tekemällä uudet kokemukset ymmärrettäviksi (Onikki 1994: 80).

Invarianssiteoriasta on tutkielmani kannalta oleellista korostaa sitä, ettei se yksin tarjoa kuvauskäsitteitä kielellisen aineiston analyysiin. Sen nojalla voi kuitenkin etsiä kielessä toistuvia metaforia. (Onikki 1992: 38.) Invarianssiteorian merkitys korostuu tutkielmasani lähinnä ensimmäisessä aineiston analyysivaiheessa, jossa olen luokitellut yksittäisiä muistosäkeitä ja niiden osia sen mukaan, minkälaista matkantekoa niissä kuvataan. Esimerkiksi purjehdukseen tai merenkäyntiin liittyvät muistosäkeet olen luokitellut sellaisen käsittemetaforan alle kuin KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS. Toisin sanoen tietty yhtenäinen teema nimeää tietyn metaforakategorian.

Lakoff ja Johnson (1980: 14–40) esittelevät teoksessaan sellaiset metaforaryhmät kuin strukturaaliset, orientoivat ja ontologiset metaforat, joista ELÄMÄ ON MATKA kuuluu strukturaalisiin metaforiin. Ontologiset ja orientoivat metaforat perustuvat kehollisiin kokemuksiin (Lakoff & Johnson 1980: 25), ja ne ovat yleisimpiä kielenkäyttöön vakiintuneita metaforisia järjestelmiä. Orientoivien metaforien avulla hahmotetaan spatiaalisia suhteita, ja tämän ryhmän yksittäisissä käsittemetaforissa esiintyy usein sellaisia termejä,

kuten *edessä, takana, alhaalla ja ylhäällä*. Esimerkiksi TALOUS NOUSEE on orientoiva metafora. (Hellsten 1994: 76.) Ontologiset metaforat keskittyvät kuvaamaan tunteita, tapahtumia ja ideoita kokonaisuuksina (Lakoff & Johnson 1980: 25). Ontologista metaforaa hyödynnetään esimerkiksi, kun puhutaan ajan kulumisesta. Strukturaaliset metaforat tarjoavat mahdollisuuksia luoda uusia metaforisia ilmauksia, koska niissä voidaan soveltaa tunnettua mielikuvaksemaa uudella tavalla (Hellsten 1994: 76). Kolmesta metaforaryhmästä nimenomaan strukturaalisissa metaforissa jokin käsitys (kohdealueesta) rakennetaan toisen (eli lähdealueen) käsityksen termein.

3.3. M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaalinen kielioppi

Hyödynnän osittain M. A. K. Hallidayn kielioppia toisen tutkimuskysymyksen analyysissä. Teoria korostaa funktionaalisuutta eli sitä, että kielenkäyttö ymmärretään sosiaalisena toimintana ja sitä, että kieltä tutkitaan käytössä (Halliday 2004: 19–21). Tutkielmani Hallidayn ajatus liittyy siten, että kuolinilmoituksiin liittyvä kielenkäyttö on sosiaalista toimintaa, johon kytkeytyy kielenkäyttäjien tekemät valinnat. Teorian keskiössä on lisäksi ajatus siitä, että kieli rakentaa merkityksiä, jotka voi tavoittaa kielen systeemisyiden kautta. Merkit eivät kuitenkaan itsessään kannaa merkityksiä, joten niiden ymmärtämiseksi tarvitaan tietoa merkitysten taustavaikuttimista ja -tekijöistä. Systeemisyys tarkoittaa siis sitä, että systeemis-funktionaalinen kielioppi käsittelee merkityksenantoa ja kieltä erilaisten valintojen näkökulmasta. Kieli nähdään resurssina ja merkityspotentiaalina, jota ihmiset hyödyntävät kieltä käyttäessään ja merkityksiä ilmaistessaan. Merkityspotentiaali tarkoittaa niitä merkityksiin liittyviä valintoja, joita puhuja tekee. Teksti on siis sekä sosiaalisen kanssakäymisen muoto että merkityspotentiaalini aktualisoitumista. (Halliday 2004: 22–23; Luukka 2002: 104–105, 108.) Tutkielmani aiheen kannalta merkityspotentiaali näyttäytyy konkreettisina erilaisina muistosäkeinä ja metaforisina ilmauksina. Systeemisyys näkyy taustalla kielenkäyttäjän valinnassa hyödyntää tiettyä muistosäettä. Tähän valintaan on vaikuttanut toisaalta tekstilajin vakiintuneisuus, mutta myös vallitseva kulttuuri ja puhujan arvot (Kalliokoski 2002: 147). Myös Hallidayn teorian lähtöajatuksena toimii se, että kielen rakenne ei ole sattumanvarainen. Se on rakentunut niiden tehtävien varaan, joita täyttämään kieli on sosiaalisissa tilanteissa kehittynyt. Näin sekä kirjoitettu että puhuttu kieli nivoutuvat yhteen. (Luukka 2002: 102.)

Toiseen tutkimuskysymykseeni liittyvä analyysi pohjaa M. A. K. Hallidayn systeemifunktionaalisen kieliteorian kahteen ensimmäiseen metafunktioitasoon. Ensimmäinen on **ideationaalinen metafunktio**, jossa kielellä kuvataan kokemus- ja mielikuvitusmaailman rakentumista eli kielenulkoista maailmaa esimerkiksi eksperientaalisten merkitysten kautta. Sillä tarkoitetaan maailmaa kuvaavia merkityksiä, jotka reaalistuvat nimeämisten ja verbi- ja osallistujatyyppeiden kautta esimerkiksi tapahtumia, tiloja ja toimintoja konstruoitaessa. (Halliday 1973: 42–44; Luukka 2002: 102–103; Halliday 2004: 29.) Kun tehdään ideationaalisten merkitysten analyysia, voidaan keskittyä esimerkiksi siihen, kuka on aktiivinen toimija ja kuka toiminnan kohde. Toimijuus on myös mahdollista jättää ilmaisematta esimerkiksi passiivirakenteilla. (Tieteen termipankki 2018 s.v. *ideationaalinen metafunktio*.)

Toinen metafunktioitaso on **interpersoonainen** ja viittaa ihmisten ja asioiden välisten (sosiaalisten) suhteiden rakentumiseen (Halliday 2004: 29–30). Siihen liittyvien merkitysten analyysissa voi tarkastella kirjoittajan ja lukijan suhteen rakentumista tekstissä. Kyseinen taso reaalistuu kielessä esimerkiksi adjektiivien, adverbien ja persoonien kautta. Lukijan ja puhujan läheistä suhdetta voidaan luoda 1. ja 2. persoonan pronomineilla tai puhuttelemalla kysymys- tai käskylauseilla. Etäisyyttä puolestaan luodaan 3. persoonan pronomineilla ja passiivimuodoilla. (Tieteen termipankki 2018 s.v. *interpersoonainen metafunktio*.) Omassa tutkimusaineistossani läheisyyttä kuvataan usein 1. ja 2. persoonan muodoilla, joista toista persoonaa käytetään sinuttelun ilmaisemiseen. Etäisyyden kuvaus esimerkiksi passiivilauseiden kautta näyttäytyy tutkimusaineistossani muun muassa siten, että asiaintilaa kokee spesifin henkilön sijaan kuka tahansa.

Kielellä voidaan siis merkityksellistää joko ulkoista todellisuutta (todellisuutta, tapahtumia, suhteita ja käsitteitä) tai sisäistä maailmaa eli ajatuksia, tunteita ja uskomuksia. Metafunktioitasoista molemmat aktualisoituvat omassa tutkimusaineistossani. Vaikka otan toisen tutkimuskysymyksen analyysiin mukaan Hallidayn teorian, metaforateoria säilyy taustalla ja tukee analyysiani. Systeemis-funktionaalinen kieliteoria tarjoaa mahdollisuuden analysoida kieltä tarkemmin kuin mitä tässä tutkielmassa teen. Lauseen *Leena rikkoi ikkunan* systeemis-funktionaalisen kuvauksen mukainen jako olisi tekijä, prosessi, kohde. Tämänkaltaista lausetason analyysia tai jaottelua en omassa analyysissani tee, vaan keskityn toimijuuden kuvaukseen, joka voi tarkoittaa kokijaa tai toimijaa. Perustelen tätä rajausta sillä, että toiseen tutkimuskysymykseeni sisältyy myös moni-

äänisyyden analysointi. Keskityn siis tarkastelemaan sitä, kenen näkökulmasta toimijuus rakentuu ja sitä, onko toiminta aktiivista tai itseaiheutettua (toimija) vai onko puhuttava passiivisen prosessin kohde (kokija). Tähän kysymykseen vastatakseni olen hyödyntänyt molempia metafunktiotasoja eli esimerkiksi sitä, minkälaisia verbityyppejä tietyssä muistosäkeessä on.

3.4. Moniäänisyys ja intertekstuaalisuus kielenkäytön ilmiönä

Kielelle on tyypillistä se, että sanat ja ilmaukset kiertävät keskustelutilanteesta ja tekstistä toiseen ja saavat uuden tulkinnan uuden kontekstin myötä (Kalliokoski 2005: 9). Tällainen tekstienvälisyys eli intertekstuaalisuus näkyy omassa aineistossani siten, että sen sisältämät muistovärssyt ovat katkelmia esimerkiksi runoista, lyriikoista, virsistä sekä Raamatusta. Aineistoni muistovärssyjen alkuperäinen tarkoitus tai merkitys voi kuitenkin muuttua, kun ne siirretään uuteen kielenkäytön osa-alueeseen eli tässä tapauksessa kuolemaan liittyvään kieleen. Intertekstuaalisuus synnyttää aineistossani moniäänisyyttä, joka keskeisimmin näyttäytyy aineistossani siinä, kenen ääni kuuluu. Intertekstuaalisuus ja sitä kautta moniäänisyys näkyvät siis toiseen tekstiin tai puhetilanteeseen viitatessa. (Kalliokoski 2005: 9–10).

Moniäänisyyttä voi kielitieteessä tarkastella esimerkiksi tekstilajitutkimuksen kautta (Mäntynen 2005: 259). Tekstilaji vaikuttaa siihen kuuluviin teksteihin useimmiten tekstienvälisen samankaltaisuuden kautta. Vaikka aineistossani näkyy sisäinen samankaltaisuus, on nähtävissä myös, että jotkin tekstit ovat tyypillisempiä tekstilajinsa edustajia kuin toiset. Saukkonen (2001: 190) viittaa kyseisellä ilmiöllä **tekstilajin kognitiiviseen tilannekehyykseen**, jolla hän tarkoittaa, että tietyssä tekstilajissa yhdistyvät kulttuurinen ja kognitiivinen tilanneskeema sekä spesifit kielen piirteet. Täten myös aiemmin esitelty skeeman käsite yhdistyy tekstilajin käsitteeseen: yksittäiset tekstit pyrkivät noudattamaan tietyn tekstilajin skeemaa ja normeja.

Teoria selittää siis aineistoni värssyjen yhtäläisyyksiä, mutta myös eroavaisuuksia. Eroja selittää se, että suurin osa muistosäkeistä on lainattu muusta kontekstista eli niiden alkuperäistä kirjoittamista ei ole ohjannut kuolinilmoituskonteksti. Eroja selittää lisäksi se, että vaikka tietyn tekstilajin tekstejä ohjaisi sama skeema, se toteutuu kirjoittajasta ja

tekstistä riippuen eri tavoin. Tekstit poikkeavat toisistaan, sillä kirjoittajat toteuttavat skeemaa eri tavoin. (Mäntynen 2005: 259.)

Aineistoni muistosäkeiden samankaltaisuutta selittää ennen kaikkea se, että teksti pyrkii aina noudattamaan tekstilajinsa piirteitä. Värssyjen samankaltaisuus näkyy aineistossani erityisesti tietyn tekstilajin sisällä. Kuolinilmoitusta itsessään voidaan pitää tekstilajina, mutta kyseinen konteksti sisältää kaikki yksittäiset tekstilajit aina runoista virsikatkelmiin. Toisin sanoen alun perin runoiksi kirjoitetut muistosäkeet muistuttavat kielellisiltä piirteiltä toisiaan, samalla tavoin kuin Raamatun tekstikatkelmat muistuttavat teemoiltaan toisiaan. Moniäänisyys tutkielmassani ei siis rajoitu vain yksittäisiin muistosäkeisiin, vaan nähtävissä on myös tekstilajien moniäänisyyttä.

Tekstilajeista erityisesti runot ovat toistuvia aineistossani. Runojen suhdetta moniäänisyyteen esittelee Lankinen (2005: 406–428), joka toteaa, että runomitta voi tuoda runoon moniäänisyyttä ja vieraita ääniä. Lankisen (2005) artikkeli pohjaa John Haynesin (1989) muodostamiin runomitan funktioihin, joista Lankinen esittelee moniäänisyyden kannalta oleellisimmat. Esittelen seuraavaksi tutkielmani kannalta kaksi oleellisinta funktiota.

Lankinen (2005: 409) mainitsee Haynesin (1989) funktioista deiktisyyden, joka tarkoittaa sitä, että mitta jäsentää ja ohjaa lukutilanteessa lukijan huomiota. Tietyillä kielellisillä valinnoilla saadaan lukijan huomio kiinnittymään sisällön kannalta keskeisiin kohtiin. Yksi tällainen piirre on käänteinen sanajärjestys, mikä on edustettuna myös omassa tutkimusaineistossani. Toinen tutkielmani kannalta oleellinen funktio on intertekstuaalinen, ja se on yhtäältä selittämässä aineistoni runojen samankaltaisuutta. Intertekstuaalinen funktio viittaa siihen, että runoilla on keskenään rytmisen, sisällöllinen ja sanastollinen yhteys ja näiden osa-alueiden tulee olla näkyviä siltä osin, että lukija voi tunnistaa niistä lähdetekstin. (Lankinen 2005: 410.) Aineistossani on useita selvästi tiettyyn runoon viittaavia muistovärssyjä, joissa on kuitenkin pieniä eroja. Näitä eroja selittää se inhimillinen tekijä, että lähiomaiset ovat loppujen lopuksi vastuussa kuolinilmoitukseen päätyvästä tekstistä.

4. KUOLEMAPUHE JA SEN KIELENTÄMINEN

4.1. Kuolema suomen kielessä

Sana *kuolla* periytyy jo uralilaiselta ajalta (Länsimäki 1993). Suomen etymologisen sanakirjan (2022 s.v. *kuolla*) mukaan alkuperäisselitys *kuolla*-sanalle on 'elintoimintojen täydellinen ja korjaantumaton lakkaaminen'. Ilmauksena verbi on neutraali, ja täten yleinen esimerkiksi uutiskielessä. *Mennä*-verbin johdoksena syntynyt *menehtyä* ilmaisee kuolemista esimerkiksi liikenneonnettomuuden yhteydessä. Sitä käytetään lisäämään hienotunteisuutta, ja kun halutaan välttää *kuolla*-sanon käyttöä. (Länsimäki 1993.)

Suomen kieli sisältää monia satoja kuolemista merkitseviä sanoja ja sanontoja. Yhteen kategoriaan kuuluvat kristillisen sävyn sisältävät sanat ja ilmaukset, joita myös tutkimusaineistossani on. Länsimäen (1993) mukaan Helsingin Sanomien kuolinilmoituksissa on esimerkiksi käytetty ilmauksia *sai kutsun kotiin* ja *pääsi toivomaansa lepoon*. Tällaisille kuolemissa kiertoilmauksille on tyypillistä, että niitä käytetään vainajan ollessa sukulainen, ystävä tai vähintään tuttu.

Personoitu kuolema tarkoittaa ilmauksia, joita ihminen on tehnyt yrittäessään selittää kuolemaa. Osa tällaisista ilmauksista (*kuolema saapuu*, - *korjaa*, - *niittää* tai - *vapauttaa kärsimyksistä*) on käytössä edelleen, mikä on nähtävissä tutkimusaineistossani. Lisäksi aineistossani toistuvia ovat ilmaukset, joissa yhdistyvät uni ja kuolema. Länsimäen (1993) mukaan juuri kuolinilmoitusten muistosäkeille tyypillisiä ovat hienovaraiset kiertoilmaukset. Edellä mainittujen ilmausten lisäksi kuolintavalla ja -syyllä on vaikutusta siihen, minkälaista ilmausta käytetään. Esimerkiksi suomen kielessä on vakiintuneena teonsana *kaatua* sodassa kuolemiselle.

Kuolemaan liittyvän ilmauksen valinta riippuu lopulta monesta tekijästä: puhujasta, hänen tunteistaan, asenteistaan sekä puhekumppanista ja -tilanteesta. Olennaisinta on kuitenkin se, kenelle puhutaan. Kuolemaan liittyvissä viestintätilanteissa muodon ja tyylin valintaan vaikuttaa ensisijaisesti se, mikä on ollut puhujan suhde vainajaan. Pelkkä tiedonvälittäminen *kuolla*-sanon avulla ei sovellu kaikkiin kielenkäyttötilanteisiin, vaan tarvitsemme sanoja, joilla ilmaista esimerkiksi tuskaa ja pelkoa, tai toisaalta sanoja, joilla lohduttaa ja osoittaa tukea. (Länsimäki 1993.)

4.2. Kuolinilmoituksen muistosäe tekstilajina

Tekstilajitutkimuksen mukaan kuolinilmoitus on vakiintunut tekstilaji (Leskelä 2012: 382), ja tietty tekstilaji suosii aina tiettyjä leksikaalisia, kieliopillisia ja tekstuaalisia valintoja. Nämä valinnat heijastuvat myös sosiaalsiin käytäntöihimme (Kalliokoski 2002: 147). Myös Leskelän (2012: 382) mukaan tiettyä tekstilajia yhdistävät tietyt sanat, ilmaukset ja lauserakenteet. Aiempi tutkimus (ks. luku 1.3.) on osoittanut, että metaforia esiintyy kuolinilmoitusten muistosäkeissä, eli metaforia voidaan pitää kuolinilmoitusten toistuvana kielellisenä erityispiirteenä.

Kuolinilmoitus tekstilajina toimii tiedotuksena kuolemantapauksesta ja hautajaisista. Sisällöllisesti kuolinilmoitusta voidaan pitää keinona, jolla lähiomaisten on mahdollista näyttää ja kielentää surunsa. (Leskelä 2012: 382.) Kieliyhteisön jäsenet tunnistavat tietyn tekstin kuuluvaksi tiettyyn tekstilajiin tekstien samankaltaisuuden ja yhteisen päämäärän vuoksi (Heikkinen 2002: 21). Esimerkiksi kuolinilmoitus on tekstilajina sekä muodoltaan että sisällöltään tarkasti rajattu. Erityisesti muoto eli ulkoasu on pitkälti samankaltainen lehdestä riippumatta. Omaiset päättävät tekstin sisällöstä, mutta tekstilajin vakiintuneisuuden myötä sisältö noudattaa usein tiettyjä vaatimuksia. (Kalliokoski 1996: 14.) Tämä näkyy omassa aineistossani siten, että värssyt ovat keskenään samankaltaisia. Tiettyjen värssytyyppien toistumisesta seuraa aineiston kylläntyminen eli se, että tietyt esimerkit tiettyssä kontekstissa alkavat toistua.

Kieli heijastaa aina sen historiallista ja kulttuurista kehitystä, ja se on syntynyt vuorovaikutusta varten (Luukka 2002: 100). Myös Leskelän (2012: 382) mukaan kielellinen toiminta perustuu suurimmaksi osaksi yhteisöllisiin tapoihin. Täten esimerkiksi suremiseen liittyvä kielenkäyttö rakentaa osittain kuvaa, joka meillä on kuolemasta. Se, mitä ajattelemme kuolemasta ja tuonpuoleista, heijastuu kielessä, kuten kuolinilmoituksissa. Ihmisten kielenkäyttö pohjaa siis aina tarpeeseen: kielellä on tiettyjä tehtäviä, mikä rakentaa versioita sosiaalisesta todellisuudesta (Eskola, J. & Suoranta, J. 1998: 140).

5. TUTKIMUSMENETELMÄT JA ANALYYSIN LÄHTÖKOHDAT

Varsinaisen aineistonkeruun jälkeen olen koostanut muistosäkeet erilliseen tiedostoon. Tutkimusaineistostani hahmottuu sisällön ja teeman kautta kuusi metaforaryhmää, jotka ovat

1. ELÄMÄ ON MATKA,
2. ELÄMÄ ON POLKU,
3. (PARI)SUHDE ON MATKA,
4. KUOLEMA ON MATKA,
5. KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ,
6. KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS.

Kaikkia ryhmiä yhdistää matka tai matkan tekeminen. Erot ilmenevät esimerkiksi siinä, kuka matkaa tekee ja missä matkaa tehdään, sekä siinä, kuinka aktiivista, passiivista, jatkuvaa tai jo päättynyttä matkan tekeminen on. Oman ryhmänsä muodostavat esimerkiksi muistovärssyt, joissa elämä nähdään matkana, mutta jonka erityisenä kulkuväylänä nähdään polku.

Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä haluan selvittää, minkälaiset kielenaineokset aktivoivat matkanteon metaforia. Kielenainesten eristämisen ja analysoinnin pohjana toimii Nikanteen (1992: 62) esittämä kuvio ELÄMÄ ja MATKA -skeemojen yhdistymisestä:

MATKA -> -> -> -> -> -> -> -> ELÄMÄ

Matkustaja	Se, jonka elämästä puhutaan
Matkaseura	Perhe(et), tuttavat ja tärkeät ihmiset
Kulkuneuvo	?
Lähtöpaikka	Syntymä
Määränpää	Kuolema
Liike	Aika
Kulkuväylä	?
Välietapit	Elämän tärkeät tapahtumat
Opastajat	Neuvonantajat elämän päätöksissä
Viivytykset	Elämän ongelmat

KUVIO 1. ELÄMÄ ON MATKA -käsittemetaforan osa-alueet (Nikanne 1992: 62).

Nikanteen (1992: 62) mukaan MATKA- ja ELÄMÄ-skeemoihin liittyy erilaisia kategorioita. Matkustamiseen yhdistetään muun muassa matkustaja, kulkuväylä sekä lähtöpaikka ja määränpää. Elämään sen sijaan liittyy syntymä, kuolema sekä elämän tärkeät tapahtumat. ELÄMÄ ON MATKA -metaforassa yhdistyvät edellä mainitut skeemat ja niiden osa-alueet, joista muodostuu edellä havainnollistettu kuvaus.

Hyödynnän Nikanteen (1992: 62) kuviota ensimmäisen tutkimuskysymyksen analyysis-
sa tarkastelemalla, minkälaiset kielenaineokset edustavat minäkin osa-alueena. Kielenai-
nosten eristämiseksi olen hyödyntänyt edellä esiteltyä kuvausta koostamalla jokaisesta
metaforaryhmästä (ELÄMÄ ON MATKA, KUOLEMA ON MATKA jne.) taulukon, joka sisältää
MATKA-skeeman alla luetellut aihepiirit (matkustaja(t), matkaseura, lähtö jne.). Tämän
jälkeen olen käynyt aineistoni läpi muistovärssy kerrallaan ja eristänyt taulukkoon ne
kielenaineokset, jotka edustavat kutakin MATKA-skeeman osa-aluetta. Perustelen taulu-
kointia sillä, että olen saanut sen avulla koottua ja eristettyä ne muistovärssyjen kie-
lenaineokset, jotka aktivoivat tässä tutkielmassa ilmenneitä käsittemetaforia. Taulukoin-
nin tulokset olen koostanut analyysilukuun skeemakohtaisesti. Kun puhun skeemakoh-
taisuudesta, -ryhmistä tai -kategorioista, viittaan seuraaviin termeihin: matkustaja(t),
matkaseura, kulkuneuvo, lähtö, määränpää, kulkuväylä, liike, aika, välietapit, viivytyk-
set ja opastajat. Jotta olen saanut eristettyä kaikki toisistaan erilaiset kielenaineokset, olen
listannut skeemakohtaisesti ne sananmuodot, jotka tiettyä kategoriaa edustavat. Analyys-
siluvussa 6 käsitellen tuloksia skeemaryhmittäin samalla esitellen keskeisimmät tutki-
mustulokset.

TAULUKKO 1. Kaksi muistosäesimerkkiä KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS -
metaforaryhmän analyysitaulukosta.

Matkustaja(t)	Matkaseura	Kulkuneuvo	Lähtö	Määränpää	Liike	pvm.
(sinä)		<i>untien purteen</i>	<i>kun astuit</i>	<i>rantaan uu- teen</i>	<i>lipui se hiljaa</i>	(22.1.2023 Kaleva)
—		(purjealus)	<i>kun tuuli alkaa puhaltaa</i>	<i>horisonttiin suunnata</i>	<i>on aika purjeet nostaa</i>	(15.1.2023 HS)

Taulukko 1 havainnollistaa sitä, miten olen kielenaineiksia ryhmitellyt eri skeemoihin. Olen poiminut muistosäkeistä vain ne ainekset, jotka tiettyä skeemaryhmää aktivoivat. Muistosäkeet eivät täten välttämättä ole taulukossa kokonaisina, eivätkä ne ole luettavissa sellaisenaan vasemmalta oikealle. Ensimmäisen rivin muistosäe löytyy kokonaisuena aineistoesimerkistä (30) ja jälleen esimerkistä (37). Toisen rivin muistosäe on seuraavanlainen: ”*Kun tuuli alkaa puhalttaa, on aika purjeet nostaa ja horisonttiin suunnata.*” Suluissa olevat sanat tarkoittavat, että kyseinen aines ei edustu muistosäkeessä sellaisenaan, mutta joka on siitä tulkittavissa. Esimerkiksi persoonapronomini *sinä* edustuu verbin persoonapäätteessä (*astuit*).

Toisen tutkimuskysymyksen avulla tarkastelen sitä, minkälaista moniäänisyyden ja toimijuuden kuvausta matkanteon metaforissa ja muistovärssyissä ilmenee. Skeemakategorioista nimenomaan matkustaja-ryhmä sisältää kielenaineiksia, joilla useimmiten kiennetään toimijuutta. Käsittelen analyysiluvuissa 6.1., 6.1.1. ja 6.1.2. ensimmäistä, mutta myös toista tutkimuskysymystäni toimijuuden osalta. Kuitenkin varsinainen toiseen tutkimuskysymykseen liittyvä analyysi on luvussa 7.

Tässä tutkielmassa moniäänisyys tarkoittaa yksinkertaisimmillaan sitä, että muistosäkeiden kieli on puhujien näkökulmasta moninaista ja useat äänet ja roolit tulevat näkyviksi. Toimijuuden käsite ei ole kielitieteessä täysin yksiselitteinen. Koska tarkastelen kirjoitettua kieltä, olen päättänyt lähestyä toimijuuden tutkimista systeemifunktionaalista kieliteoriasta käsin. Hallidayn (2004: 29–30) teoria sisältää kolme metafunktiotasoa, joista aiheeni kannalta oleellisia ovat kaksi ensimmäistä, ideationaalinen ja interpersoonainen metafunktio.

Ideationaalisuus viittaa kokemus- ja merkitysmaailmojen kuvauksiin kielessä. Ideationaalisten merkitysten analyysissa olen tarkastellut erityisesti sitä, kuka on aktiivinen toimija ja kuka toiminnan kohde eli kokija. Toisaalta toimijuus on mahdollista jättää ilmaisematta. (Tieteen termipankki 2018 s.v. *ideationaalinen metafunktio*.) Vastatakseni toiseen tutkimuskysymykseen olen tarkastellut ideationaalisista merkityksistä erityisesti verbi- ja osallistujatyyppejä sekä sitä, millaiset kielenaineikset toimijuutta kielentävät.

Interpersoonaalisten merkitysten analyysissa tarkastellaan kirjoittajan ja lukijan suhteen rakentumista tekstissä. Kuolinilmoitus- ja muistosäekontekstissa värssi on osoitettu niin

lähiomaisille kuin lehden lukijoille. Tutkimusaineistoni perusteella voin sanoa, että joissakin muistosäkeissä on henkilökohtaisempi sanoma kuin toisissa. Tällä tarkoitan esimerkiksi sitä, että vainajaa on sinuteltu. Interpersoonaisen metafunktion kautta voin tutkia puhujan ja puhuteltavan suhteen rakentumista. Läheisyyttä tai etäisyyttä kielentävät sanavalinnat ilmentävät lisäksi moniäänisyyttä, sillä niiden kautta edustuu se, kuka tai ketkä puhuvat. Interpersoonainen metafunktio sopii osaksi tutkimusmenetelmäni, koska se luo vuorovaikutukseen rooleja ja toimii tunteiden ilmaisun välineenä (Luukka 2002: 102), mikä puolestaan mahdollistaa näiden ilmiöiden tutkimisen. Olen tarkastellut esimerkiksi persoonapronominien käyttöä ja passiivimuotoja. Lisäksi olen tutkinut, millaisia adjektiiveja ja adverbeja muistosäkeissä on käytetty. (Tieteen termipankki 2018 s.v. *interpersoonainen metafunktio*.) Seuraavaksi esittelen lyhyesti muodostamani kuusi käsittemetaforaryhmää.

Tieteen termipankin (2015 s.v. *käsittemetafora*) mukaan ELÄMÄ ON MATKA -metaforassa elämään kuuluvia ilmiöitä ymmärretään matkantekoon liittyvien metaforisten ilmausten kautta. Tällainen elämään liittyvä ilmiö voi esimerkiksi olla syntymä tai kuolema. Jos sanotaan, että *elämäntaipale alkaa tai päättyy*, viitataan sillä nimenomaan ELÄMÄ ON MATKA -metaforaan. Kuten Nikanne (1992: 62) kuviossaan (ks. s. 19), myös Kövecses (2015: 2) mainitsee sellaiset metaforaan liittyvät piirteet, kuten matkustustapa, määränpää sekä mahdolliset fyysiset esteet tai vaikeudet.

ELÄMÄ ON MATKA -metaforaa kuvaavat aineistoesimerkit olen jakanut edelleen kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä rinnastetaan yleisesti elämää matkantekoon (ks. esimerkki 4). Tähän ryhmään kuuluvat myös esimerkit, joissa matkaa jatketaan maan päällä, ei tuonpuoleisessa (ks. esimerkit 5 ja 6). Toinen ryhmä kattaa sellaiset esimerkit, joissa elämä rinnastetaan matkaan, joka on tullut päätökseen (ks. esimerkki 7).

- (4) -- *Joskus tietä ei tunne kukaan* -- J. Hakulinen (8.1.2023 HS).
- (5) -- *olet aina valona tiellämme ja / tähtenä taivaallamme*. (27.11.2022 HS).
- (6) -- *Kulje kanssamme tästäkin eteenpäin / Sydämissämme meitä lämmittäin* (13.11.2022 Kaleva).
- (7) -- *on päättynyt matka maallinen* -- (15.1.2023 HS).

Esimerkki (4) kielentää ELÄMÄ ON MATKA -metaforaa siten, että siinä substantiivi *tie* viittaa elämään yleisesti. Se, että tietä ei tunne, viittaa siihen, ettei ihminen voi ennustaa

elämänsä kestoja tai sisältöä. Esimerkkejä (5) ja (6) yhdistää se, että niissä vainajan matkan nähdään jatkuvan maan päällä, mutta matkanteon aktiivinen osapuoli on lähiomainen. Esimerkki (7) kuuluu toiseen alaryhmään, jossa elämän kielennetään päättyneen matkanteon metaforaa hyödyntämällä. Verbin liittomuodolla *on päättynyt* ilmaistaan elämän päättymistä eli kuolemista, kun taas elettyyn elämään viitataan ilmauksella *matka maallinen*.

TAULUKKO 2. Esimerkkimuistosäkeet muista metaforaryhmistä.

1. <i>Vaikka tiemme erkani päällä maan / jäi minulle muistojen silta. -- (9.10.2022 HS & 13.11.2022 HS).</i>
2. -- <i>Siellä hän on matkalla lapsuutensa kujille -- (11.12.2022 HS).</i>
3. -- <i>Yli rajan silloin kuljit, / rauhan rannan saavutit. (20.11.2022 Kaleva).</i>
4. -- <i>Ei poluilla enää kulkijaa -- (15.1.2023 Kaleva).</i>
5. -- <i>Ei saavu soutaja venheelleen, / ei lähde vesille verkolleen. (18.12.2022 HS & 13.11.2022 HS).</i>

(PARI)SUHDE ON MATKA -ryhmä sisältää muistosäkeitä, joissa ihmissuhde, useimmiten parisuhde, nähdään matkana, joka kuoleman myötä on tullut päätökseen. KUOLEMA ON MATKA -ryhmässä muistovärssyjen kielellinen sisältö keskittyy kuvaamaan tilannetta, jossa matkaa tehdään tuonpuoleisessa.

KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmä eroaa KUOLEMA ON MATKA -ryhmästä siten, että ensin mainitussa kuolemaa kielennetään lopullisempaan. Elämä nähdään matkana, joka on kuoleman myötä tullut päätökseen, ja jonka lopullinen määränpää on saavutettu. Elämä nähdään matkana myös ELÄMÄ ON POLKU -ryhmässä, mutta siinä kulkuväylänä nähdään nimenomaan polku tai jokin poluksi hahmottuva.

KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS -ryhmässä metaforinen kieli keskittyy sellaisen matkan kuvaamiseen, mikä tapahtuu meriteitse ja kulkuneuvona toimii purjealus tai vene. Matkan tekeminen edustuu joko eletyn elämän kielentämisenä tai erilaisina kuvauksina tuonpuoleisesta. Tuonpuoleinen ilmaistaan ryhmän esimerkeissä useimmiten määränpäänä, joka on saavutettu.

6. MATKANTEON METAFORIA AKTIVOIVAT KIELENAINEKSET

Analyysilukuni etenee skeemaryhmittäin. Useimmat MATKA-skeeman osa-alueet ovat analyysin myötä saaneet alaryhmiä tai muita luokitteluja, joilla havainnollistan ilmenneitä kielenaineksia. Alaluvussa 6.1. esittelen sitä, minkälaisia kielenaineksia käytetään matkustajien kuvailuun, sekä sitä, miten näillä sanoilla ja ilmauksilla kielennetään toimijuutta. Käsittelen toimijuutta lisäksi analyysiluvussa 7. Alaluku 6.1. jakaantuu vielä kahteen, koska matkustajaa ilmaisevat kielenainekset voidaan jakaa sen mukaan, kuinka suoraan tai epäsuoraan matkustajaa kuvaillaan. Muutoin analyysiluku etenee kuvion 1 (ks. s. 19) mukaisessa järjestyksessä.

6.1. Matkustajia ilmaisevat kielenainekset

Nikanteen (1992: 62) kuviossa (kuvio 1) mainitaan ensimmäisenä **matkustaja(t)**, jolla tarkoitetaan sitä, kenen tai keiden elämästä puhutaan. Aineistossani matkustajana toimii joko vainaja, vainajan lähiomainen tai laajemmin kuka hyvänsä. Matkustajaa ilmaistaan sekä eksplisiittisesti että implisiittisesti. Olen jakanut kaikkien metaforaryhmien matkustajaa ilmaisevat kielenainekset kahteen pääryhmään ja kahdeksaan alaryhmään. Ensimmäinen pääryhmä koostuu niistä kielenaineksista, joissa tekijä ilmaistaan eksplisiittisesti. Kun puhun eksplisiittisyydestä suhteessa matkustajien ilmaisemiseen, viitataan siihen, että matkustaja ilmaistaan selkeästi jonkin tietyn kielenaineksen kautta. Nämä kielenainekset olen jakanut seuraaviin alaryhmiin: 1) pronominit, 2) ihmissuhdesanat, 3) *JA*-johdin ja 4) sanavartalot. Toinen ryhmä koostuu niistä kielenaineksista, joissa tekijä ilmaistaan implisiittisesti. Implisiittisyydellä tarkoitan sellaisia sanoja tai ilmauksia, joissa matkustaja on tulkittavissa, mutta se on ilmaistu epäsuorasti. Alaryhmiä tässä kategoriassa ovat 1) passiivilauseet, 2) infiniittiset muodot, 3) nollapersoonaa ja 4) predikaattiverbit.

Seuraavassa alaluvussa 6.1.1. käsittelen eksplisiittiset muotoryhmät eli sellaiset kielenainekset, joilla matkustajaa ilmaistaan suoraan. Alaluku sisältää neljän edellä mainitun ryhmän esittelemisen. Implisiittiset muotoryhmät esittelen alaluvussa 6.2.2. ja vastaan kysymykseen siitä, miten predikaattiverbeillä, passiivilauseilla, nollapersoonalla ja infiniittisillä muodoilla matkustajaa ilmaistaan aineistossani epäsuorasti.

6.1.1. Eksplisiittiset muotoryhmät ja kielenaineokset

Ensimmäinen ryhmä koostuu erilaisista **pronomineista**, joilla kielennetään matkustajia. Persoonapronomineista edustettuina ovat *minä, sinä, hän, me* ja *he* sellaisenaan tai taivutettuna. Persoonapronomineista yleisin on yksikön kolmas persoona *hän*. Varsinaisten persoonapronominien vähäinen esiintymismäärä johtuu siitä, että suurimmassa osassa persoona ilmenee predikaattiverbissä (ks. luku 2.2.2.). On tärkeää huomata myös, että useissa muistovärssyissä (ks. esimerkki 8) ilmenee sekä persoonapronominin että persoonamuotoisen verbin käyttöä.

- (8) *Niin **kuljimme** elämässämme / käsi kädessä, **sinä ja minä**.* – (4.12.2022 HS).

Esimerkissä (8) matkustajia kuvataan eksplisiittisesti persoonapronominien *sinä* ja *minä* kautta. Implisiittisyys puolestaan näkyy *kuljimme*-lekseemissä, jossa *kulkea*-verbiin on liitetty monikon 1. persoonan päätte *-mme*. Esimerkki on (PARI)SUHDE ON MATKA - metaforaryhmästä.

Muita pronomineja, joissa edustuu matkustajan kuvaus, ovat *kaikki, kukin, nekin, joiden, ei kukaan, monta* sekä *toinen*-pronominin sananmuodot (*toiset, toisten* ja *toisensa*). Aineistostani voi päätellä, että mikäli värssyissä ilmenee jokin pronomini, on siinä todennäköisesti niitä enemmän kuin yksi. Esimerkiksi eräässä muistosäkeessä esiintyvät edellä mainituista kielenaineksista *kaikki, kukin, nekin* ja *joiden*, samoin kuin *toinen*-pronominin lekseemit *toiset* ja *toisensa* ovat tietystä muistovärssystä.

Kun **ihmissuhdetta** kuvailevalla sanalla viitataan matkustajaan, edustuu aineistossa substantiivit *äiti, isä, ystävä, lapsesi* sekä *lapsosen*. *Lapsi-* tai *lapsonen*-substantiiveilla ei viitata perinteiseen merkitykseen 'ihminen syntymästä murrosikään', vaan merkitys on abstraktimpi (ks. esimerkki 9). Näissä aineistoni ilmauksissa on kristillinen sävy, ja sanoilla viitataan 'Jumalan lapsena olemiseen'.

- (9) *Suo, **Herra** sä **lapsesi** valvoa vaan / ja matkahan valmiina olla.* (13.11.2022 Kaleva).

Kolmas ryhmä matkustajakategoriassa koostuu sanoista, jotka on muodostettu ***jA-johdinten*** avulla. Sillä muodostetaan erilaisia tekijän nimityksiä verbien pohjalta (VISK 2008 § 252). Näitä sanoja aineistossani ovat *kulkija*, *vaeltaja*, *soutaja* ja *matkaaja*. Tekijännimi *kulkija* saa lisäksi seuraavia määritteitä: *elämän*, *uupunut* sekä *monen maan*. Myös *matkaaja* saa määritteekseen adjektiivin *uupunut*.

Neljäs ryhmä sisältää sellaisia matkustajaa ilmaisevia kielenaineiksia, joiden **sanavartalo** toimii *matka-* tai *ihmise-*. Ensiksi mainittu sanavartalo edustuu sananmuodoissa *matkaaja* (ks. myös *jA-johdin*) ja *matkamies* (esimerkki 10) sekä ilmauksessa *matkalaisen väsyneen*.

- (10) *Iltarusko tummui, yöksi, / luo portin saapui matkamies, / anovan katseen luo vartijaan: niin väsynyt on sydän mulla, lepoon saanko jo tulla.* (11.12.2022 HS).

Edeltävä säe on esimerkki muistovärssystä, josta voi erottaa useita eri skeemaryhmiä. Virkkeessä on erotettavissa alkutilanne, *iltarusko tummui*, jolla viitataan kuolemiseen (lähtö). Matkan tekemistä (liike ja kulkuväylä) kuvaa lause *luo portin saapui*. Tekijän nimitys *vartija* toimii matkaseurana matkustajaa kielentävälle yhdyssanalle *matkamies*. Tiettyä mielikuvaa tilanteesta luovat ilmaukset *anovan katseen luo* ja *väsynyt sydän*. Adjektiivi *väsynyt* edustaa viivytykset-skeemaryhmää. Viivytyksillä viitataan Nikanteen (1992: 62) mukaan esimerkiksi elämän ongelmiin, jotka voivat aiheeni kaltaisessa kuolemakontekstissa olla esimerkiksi vanhuuden tuomat ongelmat tai sairaudet yleisesti. Määränpää-skeema edustuu ilmauksessa *lepoon saanko jo tulla*. Tuonpuoleinen rinnastetaan *lepoon*, jolla tässä kontekstissa viitataan 'mielenrauhaan' ja '-tyyneyteen' (KS 2022 s.v. *lepo*).

- (11) *Se on ihmisen ihana oikeus taipaleensa tehtyä nukahtaa.* (23.10.2022 HS).

Sanavartalo *ihmise-* edustuu sananmuodoissa *ihminen* (ks. esimerkki 1) ja *ihmisen* (ks. esimerkki 11). Esimerkissä (11) matkanteon metaforaa kielennetään, kun puhutaan ihmisen tekemästä *taipaleesta*. Elämän päättymistä ilmaisee puolestaan verbi *nukahtaa*.

6.1.2. Implisiittiset muotoryhmät ja kielenaineokset

Matkustaja(ie)n implisiittisyys näkyy aineistossa erilaisin tavoin ja sen aste vaihtelee. Implisiittisyyttä ilmaistaan aineistossa **passiivilla, infiniittisillä muodoilla, nollapersoonalla** sekä **predikaattiverbeillä**. Toimijuus näkyy siis esimerkiksi persoonapäätteissä, jolloin voi suoraan päätellä, mihin persoonamuotoon viitataan. Tällöin implisiittisyyden aste on läpinäkyvä. Vastakohtana ovat lauseet, joissa voidaan kontekstin myötä päätellä hahmottuvan jokin osallistuja, mutta sitä eksplikoida. Aineistoni sisältää lisäksi muutamia muistosäkeitä, joissa matkustajaa ei kuvata. Esittelen seuraavaksi implisiittisen alaryhmän muotoryhmät.

Toimijuus näkyy implisiittisesti eli epäsuorasti aineistoni niissä muistosäkeissä, joissa on käytetty passiivia. **Passiivilauseet** ovat subjektittomia, mutta usein jokin muu lauseenjäsen saa subjektin piirteitä (VISK 2008 § 1313). Jokin kokija tai tekijä on siis aineistoni värssyistä tulkittavissa, vaikka konkreettista subjektia ei ole löydettävissä. Aineistoni passiivit ovat yksipersonaisia ja myönteisiä imperfektejä (esim. *lähdettiin* ja *kuljettiin*), joita esiintyy erityisesti (PARI)SUHDE ON MATKA -metaforaryhmässä. Imperfektia eli mennyttä aikamuotoa selittää se konteksti, johon aineistoni liittyy. Aineistoesimerkki (12) on tyypillinen parisuhderyhmän muistovärssy:

(12) *Kun yhdessä matkalle lähdettiin, / – – Sinä ensin saavutit määränpään – –*
(22.1.2023 HS).

Matkustajina tässä esimerkissä toimii kaksi ihmistä, vaikka passiivin vuoksi en voi tarkemmin määritellä tekijöitä. Adverbi *yhdessä* ja persoonapronomini *sinä* tukevat väitettäni kahdesta ihmisestä. Erityisesti parisuhderyhmän muistovärssyjä yhdistävä kielenpiirre on adverbien *yhdessä* tai adjektiivien *yhteinen* käyttö. Ne toistuvat erityisesti niiden esimerkkien lauseissa, jotka ovat passiivissa. Muistovärssyissä puhutaan *yhteisestä matkasta, yhteisistä teistä* sekä *yhteisestä elosta*. Adverbi *yhdessä* ja adjektiivi *yhteinen* ovat semanttisesti samankaltaisia, sillä molemmilla sanoilla voidaan viitata johonkin, joka koskettaa kahta ihmistä (KS 2022 s.v. *yhteinen* ja s.v. *yhdessä*).

Verbien infiniittisillä muodoilla viitataan partisiipeihin ja infinitiiveihin. Partisiipeilla tarkoitetaan nominien tapaan taipuvia, usein adjektiivimaisia sanoja (VISK 2008 § 521).

Infinitiivit ovat puolestaan nominaalimuotoisia sanoja, joilla on sekä verbin että substantiivin ominaisuuksia (VISK 2008 § 490). Molempia voidaan taivuttaa, vaikkakin infinitiivien taivutus on vaillinaisempi. Aineistossani esiintyy sekä itsenäisenä että verbiliitossa esiintyviä infiniittisiä muotoja. Partisiippeja ja infinitiivejä yhdistää se, että molemmissa persoonaa voidaan ilmaista possessiivisuffiksilla. (VISK 2008 § 490.) Tämä morfofonologinen kielenpiirre on yksi esimerkki siitä, kuinka toimijaa eli matkustajaa voidaan ilmaista implisiittisesti infiniittisillä muodoilla.

Aineistossani esiintyvät **partisiipit** ovat VA-partisiippi ja NUT-partisiipista sekä aktiivi että passiivi. Kun aineistoni partisiipit esiintyvät verbin liittomuodoissa, apuverbinä toimii *olla*. Ilmaukset, joissa partisiipit ovat osana verbin liittomuotoa ovat *on päättynyt*, *on uupunut* ja *on saapunut*. Verbiliitto ilmenee muodosta *on nukkuvaa*. Itsenäisenä ne esiintyvät seuraavissa sananmuodoissa: *uupunut*, *uupuneelle*, *saapuneelle*, *väsyneen*, *uupuneen*, *saapuvan* sekä *otetulle*. Edellä mainittujen lisäksi aineistossani on myös muita partisiippeja sisältäviä muistovärssyjä, mutta niissä ei kuvata matkustajaa. Esimerkin (13) kaltaisia *olla*-verbistä sekä NUT-partisiipista muodostettuja infiniittisiä muotoja on aineistossani useita:

- (13) ***Matkasi loppui liian lyhyeen. Siihen mahtui myrskyä, myötätuulta. Nyt veneesi on saapunut satamaan.*** Sara Norja (27.11.2022 HS).

Esimerkin (13) muistosäe kuuluu KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS -ryhmään, sillä siinä hyödynnetään purjehdusaiheisia metaforia sekä elämästä että kuolemasta puhuttaessa. Toimijuutta kuvataan yksikön 2. persoonan possessiivisuffiksilla substantiiveissa *matkasi* ja *veneesi*. Erityisesti infiniittisissä muodoissa on vaihtelua läpinäkyvyyden suhteen. Esimerkissä (13) possessiivisuffiksin myötä käy ilmi se, että matkustajaa kuvataan yksikön 2. persoonalla, mutta esimerkissä (14) läpinäkyvyys ilmenee eri tavalla. Molemmat esimerkit ovat muodon kannalta samanlaisia eli sisältävät *olla*-verbistä ja NUT-partisiipista koostuvan liiton. Merkitys näyttäytyy kuitenkin eri tavalla.

- (14) – – ***on päättynyt matka maallinen*** – – (15.1.2023 HS).

Esimerkissä (14) matkustajan kielentäminen ei ole läpinäkyvää. Lauseen käyttökonteksti huomioiden on kuitenkin tulkittavissa, että puheena on jonkin (ts. kenen tahansa)

henkilön elämä, joka on tullut päätökseen. Kyseinen muistosäe kuuluu ELÄMÄ ON MATKA -ryhmän toiseen alaryhmään, jossa matkanteon lisäksi kuvataan elämän päättymistä. Esimerkit (15) ja (16) havainnollistavat aktiivin partisiipin genetiivin (*väsyneen* ja *uupuneen*) ilmenemistä joko edussanana tai edussanan määritteenä. Esimerkissä (15) partisiipin muoto tarkoittaa pääsanaansa eli tässä tapauksessa matkustajaa ilmaisevaa sanaa (*matkalaisen*). Substantiivi *matkallinen* edustaa kielenainesta, joka eksplisiittisesti kuvailee matkustajaa, kun taas partisiippimuoto tekee sen implisiittisesti.

(15) – – *Taivaan Isä otti vastaan matkalaisen väsyneen.* (4.12.2022 Kaleva).

Runotyylisen ilmauksen takia sanajärjestys on poikkeuksellinen. Tällainen valinta liittyy runomitan deiktiseen funktioon, joka näkyy esimerkiksi käänteisenä sanajärjestyksenä (Lankinen 2005: 409). Ilman runokontekstia lauseen sanajärjestys noudattaisi kaavaa *Taivaan Isä otti vastaan väsyneen matkalaisen*. Nyt kuitenkin esimerkissä (15) *matkallinen* toimii edussanana, ja *väsyneen* edustuu sen valinnaisena adjektiivimääritteenä. Aineistoni sisältää kuitenkin muistovärssyjä, joissa partisiippi edustuu pääsanana:

(16) *Rauha uneen uupuneelle / matkan määrään saapuneelle.* (16.10.2022 HS).

Esimerkki (16) poikkeaa muusta aineistosta siten, että siinä ei ole yhtään persoonamuotoista verbiä eikä verbiliittoa, vaan muistovärssy koostuu kahdesta NUT-partisiipin aktiivin allatiivista (*uupuneelle* ja *saapuneelle*). Tästä huolimatta värssystä erottuu epäsuorasti matkustajan kuvaus, koska puhutaan tietyn henkilön elämästä, kuten Nikanne (1992: 62) matkustaja-skeeman määrittelee. Molemmat esimerkit (15) ja (16) kuuluvat KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmään.

Aineistossani esiintyy kaikki kolme **infinitiiviä**, joista A-infinitiivi esiintyy perusmuotoisissa sanoissa, ja E- ja MA-infinitiivi taivutetuissa sanoissa. Kuten osa partisiippi-muodoista, niin myös osa infinitiiveistä esiintyy osana verbiliittoa tai -ketjua ja osa itenäisenä. Aineistoni infinitiiveissä verbiliitto koostuu persoonamuotoisesta verbistä ja infinitiivistä. Näissä aineistoni ilmauksissa matkustajaa implikoi persoonapäätte. Poikkeuksellisia ovat muodot *voi alkaa*, (*minun*) *täytyy jatkaa* sekä *he tavoittaa**. Esittelen seuraavaksi sellaiset aineistoni kielenainekset, jotka koostuvat A- tai MA-infinitiivistä sekä persoonamuotoisesta verbistä.

MA-infinitiivin ja persoonamuotoisen verbin muodostamia verbiliittoja ovat *tulet kulkemaan, saan (sinut) kulkemaan ja jäin jatkamaan*. A-infinitiivi ja persoonamuotoinen verbi esiintyvät ilmauksissa *et saata muuttaa, sait taivaltaa ja saanko tulla*. Aineistossani on kuitenkin muutamia esimerkkejä, joissa A-infinitiivi esiintyy itsenäisenä eli perusmuodossaan ilman finiittiverbiä. Näistä muodoista on nostettava esiin *kulkea*-verbi, joka on kaikista aineistossani esiintyvistä kielenaineiksista yksi yleisimmistä. Sen konkreettiset esiintymät esittelen pro gradu -tutkielmani luvussa 6.4., joka käsittelee liikeskeemaryhmää.

Aineistossani itsenäisenä esiintyvät E- ja MA-infinitiivit ovat *saapuessaan, saavuttamaan ja vaeltamaan*. Infinitiivilauseet ovat tyypillisesti subjektittomia muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (VISK 2008 § 492). Ensimmäinen poikkeus ilmenee possessiivisuffiksin sisältämässä *saapuessaan*-muodossa. Toinen poikkeus liittyy genetiivisubjektiin (ks. esimerkki 17). Näiden myötä persoona ilmaistaan eksplisiittisemmin kuin muissa implisiittisen muotoryhmän esimerkeissä.

Esimerkki (17) on muistosäe, jossa matkustajien kielentäminen tapahtuu sekä eksplisiittisesti että implisiittisesti. Eksplisiittisistä muotoryhmistä edustettuina ovat pronomini-ryhmä sekä *JA*-johdinryhmä. Implisiittisesti matkustajaa kuvataan sekä partisiipilla että infiniivillä.

- (17) *Tosin loppuvat kerran askelet vaeltajilta, kukin vuorostaan on nukkuva syliin maan. Vaan katso; kaikki he kuitenkin mukana ovat, nekin, joiden tomu on uupunut vaeltamaan.* Uno Kailas (15.1.2023 HS & 27.11.2022 HS).

Esimerkki (17) sisältää useita ilmauksia, jotka viittaavat matkustajiin. Eksplisiittisesti matkustajaa ilmaistaan *JA*-johtimen avulla *vaeltajilta*-substantiivilla sekä pronomini-muodoilla *kukin, kaikki, he, nekin* sekä *joiden*. VA-partisiippiin (*nukkuva*) kytkeytyvää implisiittistä toimijuutta kielentää indefiniittinen pronomini *kukin*, jonka merkitys on 'jokainen' (KS 2022 s.v. *kukin*). NUT-partisiippi ilmenee verbiliitossa *on uupunut*, jonka jäljessä on lauseke *nekin, joiden tomu*. Nominatiivisubjekti *tomu* toimii personifikaationa, eli jotakin elotonta elollistetaan. Tässä tapauksessa viitataan jo edesmenneisiin ihmisiin. Personifikaatio on tyypillinen erityispiirre ennen kaikkea runoissa (Tieteen termipankki 2017 s.v. *kirjallisuudentutkimus: personifikaatio*), mutta myös metaforisissa ilmauksissa (Tieteen termipankki 2014 s.v. *kielitiede: personifikaatio*). Esimerkin

(17) muistovärssy on Uno Kailaksen runo. Muistovärssyn lopusta löytyy lisäksi MA-infinitiivi *vaeltamaan* lausekkeessa *on uupunut vaeltamaan*.

Esimerkissä (18) toimijuus kielennetään **nollapersoonan** avulla ja asiaintilaa kuvaa 'ketä hyvänsä'. Nollapersoonalauseet ovat subjektittomia, ja lisäksi näissä lauseissa verbi on yksikön kolmannessa persoonassa. (VISK 2008 § 1347.)

(18) *Nyt voisi kulkea illan tuolle puolen* (23.10.2022 Kaleva).

Esimerkissä (18) kuvataan metaforista asiaintilaa, jossa matkustajaa ei tarkemmin määritellä, mutta se on implisiittisesti tulkittavissa. Nollapersoonalle tyypillisesti verbi (*voisi*) on kolmannessa persoonassa, ja sitä seuraa A-infinitiivi *kulkea*. Esimerkki (18) kuuluu KUOLEMA ON MATKA -ryhmään.

Passiivilauseita koskevissa kappaleissa olen esitellyt sitä, kuinka niille on aineistossani tyypillistä adverbien *yhdessä* ilmeneminen. Passiivilauseiden lisäksi adverbi *yhdessä* esiintyy aineistossani myös nollapersoonalauseissa. Nollapersoonalauseissa *yhdessä* voi toimia monikollisuutta implikoivana ilmauksena (VISK 2008 § 1349) ja liittyy siten tekijöiden eli matkustajien ilmaisemiseen.

(19) *Sinut kohtasin päivinä nuoruuden – – Oli yhdessä hyvä vaeltaa – –*
(23.10.2022 HS).

Esimerkki (19) on parisuhde-metaforaryhmästä. Ensimmäisessä lauseessa (*Sinut kohtasin päivinä nuoruuden*) sinuttelulla luodaan mielikuvaa kahdesta ihmisestä. Seuraavassa lauseessa on nollapersoonaa (*oli hyvä vaeltaa*), jossa *yhdessä* toimii nimenomaan monikollisuutta implikoivana ilmauksena.

Tekijä ilmaistaan implisiittisesti lisäksi niissä aineistoesimerkeissä, joissa esiintyy **persoonamuotoinen verbi** tai possessiivisuffiksi. Useimmiten persoonamuoto ilmenee predikaattiverbissä tai possessiivisuffiksina esimerkiksi substantiivissa.

Matkustajaa ilmaistessaan persoonamuodoista edustettuina ovat kaikki paitsi monikon toinen persoona. Yksikön kolmannen persoonan sisältävissä muistovärssyissä osassa merkitys linkittyy persoonapronomiiniin *hän* ja osassa käytössä on nollapersoonaa. Tem-

puksista edustuvat preesens (*saavun*) sekä imperfekti (*kuljit*), ja moduksista edustettuina ovat indikatiivi, imperatiivi ja konditionaali. Imperatiivimuodot ovat yksikön toisen persoonan muotoja (esim. *nouse*, *anna* ja *irrota*), ja konditionaalista on käytössä yksikön ensimmäinen persoona (*voisin*). Esittelen seuraavaksi persoonamuotojen ilmene- mistä kahden erityisen toistuvan muistovärssytyypin kautta.

Kaikista aineistoesimerkeistäni voi erottaa kaksi yleisintä muistovärssytyyppiä (esimer- kit 20 ja 21). Molemmista on useita hieman toisistaan erilaisia variaatioita, mutta niiden ydinsanoma on sama. Esimerkit havainnollistavat Haynesin (1989) intertekstuaalista funktiota, jonka mukaan tietyillä runoilla on keskenään rytmisen, sisällöllinen ja sanas- tollinen yhteys. Näiden osa-alueiden tulee olla siltä osin näkyviä, että lukija voi tunnis- taa niistä lähdetekstin. (Lankinen 2005: 410.)

- (20) *Olen vapaa ja mukana tuulen / saan kulkea rajoille ajattomuuden. – –
En ole poissa, vaan luoksenne saavun mukana jokaisen nousevan aamun. – –
Vuokko Laatio (9.10.2022 HS & 18.12.2022 Kaleva).*

Esimerkin (20) lisäksi aineistostani löytyy kahdeksan muuta samaan runoon perustuvaa muistovärssyä, joissa toteutuu intertekstuaalinen funktio. Muodon suhteen suurimmat erot ilmenevät siinä, kuinka pitkä tai lyhyt katkelma on käytössä. Sisällön suhteen eroaa se, kuljetaanko *rajoille* vai *rajoilla* vaiko *rajalla* vai *rajalle*.

Esimerkissä (20) matkustajaa kielennetään implisiittisesti yksikön 1. persoonan kautta, ja käytössä ovat muodot *olen*, *saan kulkea*, *en ole* ja *saavun*. Myös muissa muis- tosäkeissä on käytössä on yksikön 1. persoonan muoto paitsi yhdessä, jossa on yksikön 2. persoonan muoto ilmauksissa *nyt olet vapaa* ja *voit juosta*.

Toinen usein, mutta hieman eri variaatioilla toistuva muistovärssy on esimerkin (21) kaltainen. Aineistostani löytyy kahdeksan tämän sanoman sisältävää muistovärssyä, mutta eroja on havaittavissa enemmän kuin esimerkin (20) kaltaisissa säkeissä.

- (21) *Käy enkeli vierelläs taivaanrantaa, on kulkusi kevyttä, jalkasi kantaa.
Et kipua tunne taivaantiellä, monet on rakkaat vastassa siellä. – –
(29.1.2023 Kaleva & 8.1.2023 Kaleva).*

Selkein havaittava ero on siinä, mainitaanko *enkeli*-sanaa ylipäätään. Mikäli ei, näissä aineistoesimerkeissä ensimmäinen lause jää kokonaisuudessaan pois. Niissä, joissa *enkeli* mainitaan, erot ilmenevät lähinnä siinä, onko sanat *taivaanranta* ja *taivaantie* kirjoitettu yhteen vai erilleen. En lähde tässä tutkielmassa tulkitsemaan mahdollisia merkitys-eroja eri kirjoitusasujen välillä. Esimerkissä (21) matkustajaa kielennetään yksikön 2. persoonalla, mikä ilmenee sekä predikaattiverbissä (*et tunne*) että possessiivisuffiksin päätteessä (*vierelläs, kulkusi ja jalkasi*).

Esimerkin (21) kaltaisia muistovärssyjä ovat lisäksi esimerkit (22) ja (23) joissa on persoonamuodon sijaan käytetty nollapersoonaa ja A-infinitiiviä tai passiivia. Molemmissa esimerkeissä on A-infinitiivilauseke, jossa adjektiivi *kevyt* ilmaisee arviota *kulkemisen* helppoudesta. *Ei ahdista* -ilmauksessa on käytössä nollapersoona ja *ei tunneta* -ilmauksessa on passiivi. Molemmissa viitataan 'kehen hyvänsä'.

(22) *Kevyt kulkea on, ei ahdista siellä. / Ei tuskaa, ei murhetta taivahan tiellä.*
(4.12.2022 HS).

(23) *Kevyt kulkea on, ei ahdista siellä, / ei tuskaa tunneta taivaan tiellä.*
(20.11.2022 HS).

Matkustajan kuvaamiseen liittyvät analyysiluvut osoittavat sen, että aineistossani on erotettavissa kielenaineiksia, jotka joko suorasti tai epäsuorasti ilmaisevat matkustajaa eli sitä, kenen elämästä puhutaan. Yksittäisessä muistovärssyssä voi olla eksplisiittinen tai implisiittinen tapa kuvata matkustajaa, tai toisaalta käytössä voivat olla molemmat tavat. Esimerkiksi muistovärssyssä voi olla kielenaines *matkalainen*, joka eksplisiittisesti kertoo sen, kuka matkaa tekee, mutta infiniittisen verbin myötä matkustaja ilmaistaan myös implisiittisesti. Lisäksi yksittäisessä värssyssä voi edustua useampi kummankin alaryhmän muotoryhmä.

Aineistoni sisältää lisäksi muutamia yksittäisiä esimerkkejä, joissa matkustajan kielentäminen jää käytännössä olemattomaksi. Analyysissa täytyykin erottaa kaksi tulkinnan tasoa. Kuolinilmoituskontekstin myötä on selvää, että muistovärssy koskettaa jotakuta henkilöä. En voi kuitenkaan tehdä tulkintaa siitä, että jokainen muistovärssy liittyisi henkilökohtaisella tasolla vainajaan. Voin kuitenkin todeta sen, että muistovärssyn valinneet henkilöt ovat joko tietoisesti tai tiedostamattaan valinneet, miten implisiittisesti tai eksplisiittisesti matkustajaa muistovärssyissä kuvataan.

6.2. Matkaseuraa ja kulkuneuvoa ilmaisevat kielenaineokset

Elämään kuuluvat usein oleellisesti perhe, ystävät ja muut tärkeät henkilöt. Kun puhun **matkaseurasta**, viittaa sillä esimerkiksi näihin sosiaalisiin suhteisiin. Kuten myös matkustajaryhmässä, olen jakanut matkaseuraa aktivoivat kielenaineokset omiin alaryhmiinsä. Niitä ovat persoonapronominit, *JA*-johdin, läheistä suhdetta kuvaavat sanat, kristinuskoon viittaavat sanat, luontosanat ja abstraktit sanat. Matkaseurana ei muistovärsyissä välttämättä toimi kukaan tai mikään, mutta kaikissa metaforaryhmissä on vähintään muutamia esimerkkejä matkaseurasta. Eniten matkaseuraa kielentäviä ilmauksia on ryhmissä KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ ja KUOLEMA ON MATKA.

Persoonapronominiryhmässä matkaseuraa aktivoivista kielenaineuksista edustettuna on ainoastaan *sinä*. Kyseinen pronomini toistuu viidessä eri värssyssä ja kahdessa metaforaryhmässä (ELÄMÄ ON POLKU ja (PARI)SUHDE ON MATKA). Näistä viidestä värssystä kahdessa yhdistyvät molemmat metaforaryhmät, eli molempien tyypillisiä piirteitä kielennetään. Esimerkiksi muistosäkeessä *Elon polkua yhdessä kuljettiin, sinä ensiksi saavutit määränpään* – – (13.11.2022 HS) mainitaan *polku*, joka toimii kulkuväylänä. Kumppanuutta kuvataan sanoilla *yhdessä* sekä *sinä*, joka toimii matkaseurana asiaintilaa kuvailevalle. Toisaalta joissakin parisuhde-ryhmän esimerkeissä kuvattuna olevat kaksi henkilöä toimivat yhdessä matkustajina sekä matkaseurana toisilleen.

Aineistoni sisältää muistovärssyjä, joissa tietyt ilmaukset kielentävät kuvattujen **henkilöiden läheistä suhdetta**. Nämä kielenaineokset ovat *läheinen*, *läheisinkään* ja *monet rakkaat*, ja niitä yhdistää se, että ne viittaavat lähiomaisiin. Esimerkit (24) ja (25) ovat paljolti toistensa kaltaiset. *Monet rakkaat* -muistosäe edustuu luvun 6.1. lopussa esitellyssä esimerkissä (21). *Monet rakkaat vastassa siellä* -lausekkeessa *monet rakkaat* toimivat matkaseurana värssyn sinälle, vaikka jo kuolleet lähiomaiset esitetäänkin tilanteen kokijoina eli he ovat vastaanottamassa vainajaa. Adjektiivimuodot *läheinen* ja *läheisinkään* edustuvat esimerkeissä (24) ja (25):

- (24) *Ei läheisinkään arvaa, ei silmä nää, / miten lähellä voi olla määränpää.* – – (18.12.2022 HS & 18.12.2022 Kaleva).
- (25) *Ei läheinen arvaa, ei silmä / nää, miten lähellä onkaan / määränpää.* – – (22.1.2023 Kaleva).

Adjektiivista *läheinen* on esimerkissä (24) muodostettu kielteinen superlatiivimuoto *ei läheisinkään* fokuspartikkelilla *-kAAn*. Se ilmentää superlatiiviin liittyessään astetta, ja sen merkitys on 'edes' (VISK 2008 § 839). Esimerkissä (25) liitepartikkeli on puolestaan liittyneenä *olla*-verbiin. Fokuspartikkeleilla on oma vaikutusalaansa lauseissa, joissa niitä ilmenee. Esimerkissä (24) partikkeli vahvistaa superlatiivin merkitystä, kun taas esimerkissä (25) partikkelin vaikutusala liittyy *määränpää* substantiiviin.

Useissa aineistoni muistosäkeissä matkaseurana toimii jokin **kristinuskoon** liittyvä ilmaus tai sana. Tällaisia ovat muun muassa *Taivaan Isä*, *Luojamme* ja *enkeli*. Esimerkissä (26) matkaseuraa aktivoi kielenaines *Herra*.

(26) *Vei kotiin **Herra** jo uupuneen* – – (23.10.2022 HS).

Kielenaines *Herra* toimii matkaseurana infiniittimuodolle *uupuneen*. Toisin sanoen matkaseura ilmaistaan spesifillä substantiivilla, mutta matkustaja ilmaistaan epäsuorasti. On loogista, että joidenkin muistovärssyjen kielellinen aines liittyy uskoon sekä kuolemanjälkeiseen elämään, sillä Länsimäen (1993) mukaan kristillissävytteisillä ilmauksilla kielennetään paitsi menetystä, myös toivoa ja lohdun tunteita.

Matkustajien kielentämisen lisäksi myös matkaseurana toimii sanoja, jotka on muodostettu **jA-johtimen** avulla. Aineistossani tällaisia sanoja ovat *noutaja* (ks. esimerkki 27) ja *vartija* (ks. esimerkki 11).

(27) ***noutaja** niittää kypsää viljaa, / ja **korjaa** matkaajan uupuneen* – – (9.10.2022 HS).

Länsimäki (1993) puhuu artikkelissaan personoidusta kuolemasta, jonka yhteydessä hän mainitsee sekä substantiivin *noutaja* että verbin *korjaa*. Molemmat ovat löydettävissä esimerkistä (27). Personoidun kuoleman kieli on muotoutunut, koska ihminen on pyrkinyt muodostamaan erilaisia selityksiä kuoleman mysteerille. Esimerkki (27) ei edusta kielenulkoista reaali maailmaa, vaan on sisällöltään metaforinen. Ilmaus *niittää kypsää viljaa* viittaa elämän päättymiseen. Substantiivi *noutaja* toimii matkaseurana matkustajaa ilmaisevalle kielenainekselle (*matkaajan*). Kuolema eli *noutaja* hahmottuu matkaseurana elämän päättymisen hetkellä.

Aineistoni sisältää useita muistovärssyä, joissa **luontoaiheinen** sana edustuu matkaseurana. Kaikki ilmaukset rakentuvat *tuuli*-substantiivin ympärille. Esimerkki (28) on KUOLEMA ON MATKA -metaforaryhmästä, ja esimerkissä *matkalle* viittaa kuolemanjälkeiseen elämään.

(28) *Sylissään **matkalle** Sinut kantoi tuuli.* (30.10.2022 HS).

Viimeiseen ryhmään kuuluvat ne värssyt, joissa matkaseuraa edustaa jokin **abstrakti** sana tai ilmaus. Kaikki kuuluvat ELÄMÄ ON MATKA -metaforaryhmään ja ovat peräisin runoista, mikä selittää abstraktiutta. Yksittäisiä abstrakteja sanoja ovat *rakkaus* ja *kuolema*. Esimerkissä (29) matkaseuraa kielennetään kokonaisella lauseella *Kaikki, mitä olemme ajatelleet, sanoneet ja olleet*.

(29) – – ***Kaikki, mitä olemme ajatelleet, sanoneet ja olleet, jää elämään ja valaisee toisten teitä.*** – – Martti Lindqvist (9.10.2022 HS & 30.10.2022 HS).

Esimerkki (29) on muistovärssy, jossa matkanteon aktiivinen osapuoli ei ole vainajaksi mielletty, vaan *toiset*, jolla viitataan elossa oleviin hypoteettisiin henkilöihin. *Toinen*-pronominia voi käyttää esimerkiksi yhteydessä, jossa on 'kyse kahdesta' ja viitataan 'jompaaankumpaan näistä kahdesta' (KS 2022 s.v. *toinen*). Tässä esimerkissä eri puolille asettuvat elossa olevat ihmiset ja kuolleet ihmiset. Esittelen seuraavaksi, minkälaisia kulkuneuvoa ilmaisevia kielenaineiksia aineistostani löytyy.

Nikanne (1992: 62) ei määrittele tarkemmin, mitä **kulkuneuvo** ELÄMÄ-skeeman näkökulmasta tarkoittaa. Tutkimusaineistossani kulkuneuvona toimii joko aineellinen tai ei-aineellinen kulkuväline. Kulkuneuvoja ilmaisevia kielenaineiksia on metaforaryhmissä ELÄMÄ ON MATKA, KUOLEMA ON MATKA ja KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS. Esittelen seuraavaksi ei-aineelliset kulkuneuvot ja niiden aineistoesimerkit.

(30) *Kun astuit illalla **untien purteen**, / se lipui hiljaa **rantaan uuteen**. Näin on helppo hengittää siellä / ja **kevyt kulkea valon tiellä**.* (18.12.2022 Kaleva & 13.11.2022 Kaleva).

Esimerkistä (30) on tulkittavissa substantiivi *pursi*, joka toistuu kulkuneuvona usein niissä muistovärssyissä, joissa kulkuneuvo havaitaan aineelliseksi. Genetiivimäärite *untien* on kuitenkin rakentamassa kielenkäyttöä, joka ei vastaa kielenulkoista reaali-

ilmaa, mikä tekee ilmauksen kulkuneuvosta ei-aineellisen. Muistosäe on lisäksi esimerkki värssystä, jossa aktivoituu yhtä aikaa kaksi eri metaforaryhmää. *Unten purteen* - ilmauksen myötä värssyn voi sijoittaa KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS - metaforaryhmään. Esimerkin (30) loppu *kevyt kulkea valon tiellä* ilmaisee matkan tekemistä tuonpuoleisessa, joten värssyn voi sijoittaa lisäksi KUOLEMA ON MATKA - metaforaryhmään.

Aineellisia kulkuneuvoja ovat *pursi* ja *vene* sekä tämän sananmuodot. Kulkuneuvoihin olen sisällyttänyt lisäksi kontekstista pääteltävissä olleet [ajoneuvo] ja [purjealus]. Ensin mainitussa on käytössä ensimmäisen persoonan verbimuoto *ajan*, joka viittaa jonkinlaiseen määrittelemättömään ajoneuvoon. Jälkimmäisessä puhutaan *purjeiden nostamisesta*, joten kontekstin myötä kulkuneuvoksi voidaan määrittää jokin vesialus, jolla on purjeet.

6.3. Lähtöä ja määränpäättä ilmaisevat kielenaineokset

Olen hyödyntänyt Nikanteen (1992: 62) kuvausta siinä määrin soveltuvin osin, että **lähtö** syntymän sijaan tarkoittaa kuolemaa. Tätä valintaa perustelen sillä, ettei aineistossani kielennetä esimerkiksi lapsen syntymää. Eräissä muistosäkeissä kuvataan kuitenkin metaforisesti yhteisen matkan eli yhteisen elämän alkamista. Tällainen kielenkäyttö ilmenee lauseissa *kun yhdessä matkalle lähdettiin ja kohtasin sinut päivinä nuoruuden*. Nämä lauseet voidaan tulkita parisuhteen syntymiseksi. Lähtö-skeeman sijaan olen kuitenkin sijoittanut nämä kielenaineokset välietapit-ryhmään, sillä välietapeilla Nikanne (1992: 62) tarkoittaa elämän tärkeitä tapahtumia, jollaisena pitkän parisuhteen alkaminen voidaan nähdä.

Aineistoni sisältää lähdön ja määränpään näkökulmasta kahdenlaisia muistosäkeitä:

- Sellaisia, joissa ilmaistaan kuolemaa, mutta ei tuonpuoleista.
- Sellaisia, joissa ilmaistaan sekä kuolemisen hetki että tuonpuoleinen.

Kuviossaan Nikanne (1992: 62) määrittelee lähdön sijaan **määränpään** viittaavan kuolemaan tai kuolemiseen. Tästä syystä olen sisällyttänyt kuolemista, mutta ei tuonpuoleista ilmaisevat kielenaineokset taulukossa määränpää-ryhmään. Kuitenkin niissä muistovärssyissä, joissa on kuvaus sekä kuolemasta että tuonpuoleisesta, lähtö-kategoria on

saanut kielenaineksekseen kuolemaa merkitsevän ilmauksen ja määränpää-kategoria tuonpuoleista merkitsevän ilmauksen. Esimerkissä (31) kuvataan sekä kuolemaa (lähtö) että tyyssijan saavuttamista tuonpuoleisessa (määränpää):

(31) *Kun taival päättynyt on päällä maan, käyn luokse Jeesuksen riemuun ihanaan.* – – Virsi 396 (15.1.2023 HS).

Esimerkissä (31) elämä rinnastetaan *taival*-substantiiviin ja kuolemaa ilmaistaan *päättyny-*verbillä. Tuonpuoleisuuden kuvaus käy ilmi viimeisestä lauseesta *käyn luokse Jeesuksen riemuun ihanaan*. Myös alla oleva muistovärssy on esimerkki sellaisesta, jossa kuvataan sekä kuoleman hetki (lähtö) että tyyssijan saavuttaminen tuonpuoleisessa (määränpää):

(32) *Väsyneenä silmät suljit, / siihen hiljaa nukahdit. / Yli rajan silloin kuljit, rauhan rannan saavutit.* (11.12.2022 HS & 20.11.2022 Kaleva).

Kuoleman kielentämisessä yhdistyvät usein uni ja kuolema. *Nukkua pois* on yleinen kuolemista kielentävä ilmaus (Länsimäki 1993), jota hyödynnetään esimerkin (32) lausekkeessa *siihen hiljaa nukahdit*. *Silmien sulkeminen* liitetään kielenulkoisessa maailmassa nukahtamiseen, mutta tässä kontekstissa sillä kuvataan hienotunteisesti kuolemaa. Esimerkissä (32) määränpäästä ilmaisee lause *rauhan rannan saavutit*, jossa *rauhan ranta* toimii kielikuvana kuoleman jälkeiselle sijalle, jonka lopullisuutta imperfekti *saavutit* kielentää. Juuri lopullisuus on toiminut KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmää määrittävänä tekijänä niissä esimerkeissä, joissa voidaan selkeästi erottaa kuolemisen hetki sekä tuonpuoleisuuden kuvaus.

Määränpää siis ilmaisee joko jonkin tyyssijan saavuttamista tuonpuoleisessa tai kuolemaa. Kun aineistoni muistovärssyissä kuvaillaan kuolemaa eli elämän (ts. matkan) päättymistä, se tapahtuu useimmiten *on päättynyt* tai *päättynyt on* -verbin liittomuotojen avulla tai *polkuni päässä* -lausekkeella. Muita ilmauksia ovat esimerkiksi *on muuton aika*, *nukahtaa* ja *tiemme erkani*.

Tuonpuoleisuutta lopullisena määränpäänä kielentäviä ilmauksia ovat esimerkiksi *määränpää*, *ranta*, *satama*, *ilta*, *perillepääsy*, *metsä*, *viedä* (jhkn), *uni* sekä *paikka*. Laajemmin tarkasteltuna määränpäästä käsitellään yleisimmin purjehdus- ja meriaiheisissa tai

kristinuskoon liittyvissä muistovärssyissä. Näiden lisäksi on muita yksittäistapauksia. Lopullisuutta kielennetään useimmiten imperfektin avulla tai sellaisilla sanoilla, joiden merkityksessä piilee lopullisuus (esim. *perillepääsy* ja *määränpää*).

(PARI)SUHDE ON MATKA -metaforaryhmän muistovärssyissä ilmaistaan vain kuolemista, mutta ei tuonpuoleisuutta. Täten sen kuolemaa kuvaavat kielenaineokset olen sijoittanut määränpää-ryhmään. Esimerkki (33) on tyypillinen parisuhderyhmän muistovärssi, jonka lähtökohtana on pitkän parisuhteen kuvaus matkanteon metaforia hyödyntämällä: toisen osapuolen kuoleman myötä *yhteinen matka* eli parisuhde on tullut päätökseen.

(33) *Käsi kädessä kuljimme rinnakkain / Vuosikymmenet yhteistä matkaa / Käsi kädestä irtosi, yksin jäin / minun täytyy taivalta jatkaa* – – (23.10.2022 HS).

Esimerkissä (33) puhutaan *rinnakkain kulkemisesta* ja *vuosikymmenten yhteisestä matkasta*. Lauseke *käsi kädestä irtosi* ilmaisee, että toisen matkustajan matka on päättynyt eli henkilö on kuollut. Esimerkissä (33) kuvataan lisäksi yksinjäämistä lauseilla *yksin jäin* ja *minun täytyy jatkaa*.

Aineistostani käy ilmi se, että tuonpuoleisuutta kuvailevat kielenaineokset ilmenevät määränpää-skeeman lisäksi kulkuväylä-skeemassa (ks. luku 6.4.). Siikala (1992: 163) puhuu artikkelissaan siitä, että myyttistä ajattelua jäsentää sisäinen sidosteisuus. Tämä näkyy aineistossani esimerkiksi siten, että tietyt tuonpuoleisuuden ilmaukset toistuvat. Määränpää-skeemaryhmän sisällä, samoin kuin kulkuväylä-ryhmässä, tietyt tuonpuoleiseen liittyvät ilmaukset toistuvat. Tuonpuoleisuutta ilmaisevat kielenaineokset eroavat toisistaan siten, että kulkuväylä-ryhmässä matkan tekeminen on aktiivista, mutta määränpää-ryhmässä tuonpuoleisuutta kuvaillaan staattisemmin. Sama kahtiajako näkyy KUOLEMA ON MATKA - ja KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmissä. Tästä voi päätellä sen, että tuonpuoleisuuden kieli on suomen kielessä monipuolista ja ennen kaikkea metaforista. Siikalan (1992: 163) mukaan silloin, kun kuvaillaan kielellisesti tuonpuoleista, turvaudutaan juuri metaforisiin ilmauksiin. Mielikuvia myyttisen merkityksestä antavat metaforat, sillä juuri niillä usein kuvaillaan olentojen tai paikkojen ominaisuuksia.

6.4. Liikettä ja aikaa ilmaisevat kielenaineokset

Kuvion 1 (ks. Nikanne 1992: 62) mukaan **liike**-skeemaan liittyvät esimerkiksi aika, jokin muutos tai erityinen edistys. Matkanteon metaforiin sisältyy usein liike paikasta a paikkaan b tai sen abstraktimpi kuvaus. Liike-kategoriaan olen sisällyttänyt kielenaineoksia, jotka kuvailevat tai kielentävät liikkumista tai liikkumattomuutta. Muistovärsyissä on lisäksi nähtävillä erilaisia kuvauksia liikkeen laadusta ja sen mahdollisesta ajallisesta kestosta. Täten olen päättänyt erottamaan **ajan** taulukkoon omaksi ryhmäkseen. Aika-ryhmän kielenaineokset kuvailevat esimerkiksi vuorokaudenaikaa (*illan suussa*), elämän kestoa (*pitkä matka*) tai ovat ajan adverbeja (*kauan, nyt ja joskus*).

Liikettä kuvataan aineistossani yleisimmin verbillä *kulkea* tai substantiivilla *kulku*. Verbin perusmuodosta on lisäksi edustettuna persoonamuodot kaikissa yksikkömuodoissaan (*kuljin, kuljit ja kulkee*) sekä monikosta ensimmäinen (*kuljimme*) ja kolmas persoona (*kulkevat*). Myös passiivi *kuljettiin* (ks. lisää luvuista 6.1. ja 6.1.2.) ja imperatiivimuoto *kulje* edustuvat aineistossani (ks. esimerkki 36). Verbi *kulkea* toistuu eniten ja on edustettuna jokaisessa metaforaryhmässä. Aineistossani esiintyy myös vanhahtava muoto *kulkevi*.

Kielitoimiston sanakirja (2022 s.v. *kulkea*) antaa *kulkea*-verbille merkityksen 'liikkua'. Vanhan kirjasuomen sanakirja (2023 s.v. *kulkea*) antaa saman merkityksen, mutta myös alaesimerkkejä, kuten *kävellä, käydä tai tehdä matkaa* sekä *taivaltaa*. Sanakirjan mukaan myös kuvaannollinen merkitys on mahdollinen.

Esimerkiksi (PARI)SUHDE ON MATKA -ryhmässä liikettä kuvataan verbeillä *kulkea, vaeltaa* ja *jatkaa*. Suurinta osaa yhdistää myönteinen kuvaus siitä, että yhteistä matkaa on kuljettu eli elämää on eletty yhdessä. Tästä poikkeava esimerkki on seuraava:

(34) *Vaikka et enää milloinkaan vierelläin kulje* – – *sinut uniini kutsua voin*. Marja-Leena Mikkola (11.12.2022 HS).

Esimerkin (34) sananmuodolla *kulje* kuvataan 'liikkumista', mutta sen ilmaisema käytötarkoitus on erilainen verrattuna muihin. Esimerkki (34) on kieltolause, jossa on kieltohakuinen ajankohdan adverbi *milloinkaan* (VISK 2008 § 1615). Lauseen merkitystä

pehmentää alistuskonjunktio *vaikka*, joka ilmaisee, että kieltolauseesta huolimatta sivulauseen kielentämä asiointi on mahdollinen.

Toinen poikkeava tapaus on alla esitetty esimerkki (35). Myös tämä muistovärssi on parisuhde-ryhmälle ominaisesti kuvaus kahden ihmisen matkasta, mutta muista poiketen molempien asianomaisten matka tapahtuu tuonpuoleisessa.

(35) *Siellä he* [äiti ja isä] *kulkevat tähtien rivissä* – L. Viita (27.11.2022 HS & 9.10.2022 HS).

Liikettä kuvataan värssyssä monikon 3. persoonan muodolla *kulkevat*, ja tuonpuoleisuutta kielentää ilmaus *tähtien rivissä*. Alkuperäisestä ja kokonaisesta muistovärssystä on ollut pääteltävissä se, että kirjoituksessa viitataan henkilön vanhempiin. Esimerkissä (35) kuvataan tilannetta, jossa toinen asianomainen on kuollut jo aiemmin ja nyt myös toinen on menehtynyt. Värssyllä halutaan luoda toivoa ja lohtua kielentämällä, että nämä kaksi henkilöä ovat jälleen toistensa kanssa.

Muita usein toistuvia, liikettä kuvaavia verbejä aineistossani ovat *vaelttaa*, *saapua*, *jatkkaa* ja *kantaa*. Todellinen esiintymismuoto on useimmiten persoonamuotoinen verbi. Substantiiveista edustettuina ovat *astunta* ja *askel*. Edellä mainitut esiintyvät aineistossani tyypillisesti predikatiivilauseiden subjekteina. Esimerkiksi ilmaus *niin lyhyt on askel* on predikatiivilause, jossa on kopula eli *olla*-verbi ja subjekti *askel*, jota määrittää predikatiivi *niin lyhyt*. Mainitsemani verbit ovat asiointiltaan konkreettisia ja rinnastettavissa ulkoiseen maailmaan. Suurin osa liikettä kuvaavista kielenaineksista on tällaisia, vaikka ne kuitenkin ymmärretään metaforisina. Aineistosta voidaan erottaa erityisen abstraktia liikettä kuvaava ilmaus:

(36) *Että jossakin asuu rakkaus*, / *että se jonakin päivänä tavoittaa meidät* / *jotka sitä pakenemme*, *meidät vaeltajat maailman syvyydessä* / *hajallamme* – Lassi Nummi (13.11.2022 HS).

Esimerkissä (36) on liikettä kuvaava verbi *tavoittaa*, joka saa objektikseen persoonapronominin *meidät*. Se määrittää *vaeltajat*-substantiivivia ja edustaa lisäksi matkustajaskeemaryhmää. Muistosäkeen abstraktisuutta selittää sen runomuotoisuus.

Konkreettisuuden ja abstraktisuuden lisäksi on erotettavissa ryhmä kielenaineksia, joissa liike liittyy merenkäyntiin ja esimerkiksi liikkeen vauhdin kuvaukseen kyseisessä kontekstissa. Merenkäyntiin liittyvä liikkeen vauhdin kuvaus on aineistossani esitetty adverbeilla *hiljaa* ja *hiljalleen*, joilla kuvataan jonkin asian tapahtumista 'hitaasti' (KS 2022 s.v. *hiljaa* ja s.v. *hiljalleen*).

- (37) *Kun astuit illalla unten purteen, se lipui hiljaa rantaan uuteen. Näin on helppo hengittää siellä / ja kevyt kulkea valon tiellä.* (18.12.2022 Kaleva & 13.11.2022 Kaleva).
- (38) *Hiljalleen läheni kaukainen ranta, jonne matka on ollut pitkä. Tuli laupeuden sanoma Jumalalta. Olet taivaan satamaan tullut.* (20.11.2022 HS).

Esimerkkejä (37) ja (38) yhdistää se, että niissä molemmissa aktivoituu sekä KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS - että KUOLEMA ON MATKA -metaforaryhmät. Esimerkeissä kuvataan rauhallista liikettä, joka liittyy merellä käyntiin (*se lipui hiljaa* ja *hiljalleen läheni kaukainen ranta*). Lisäksi niissä kielennetään tuonpuoleinen (*kulkea valon tiellä* ja *taivaan satamaan tullut*). Esimerkki (38) on purjehdus-ryhmän tyypillinen esimerkki, sillä purjehdusmetaforan käyttö näkyy koko muistosäkeessä.

6.5. Kulkuväylää ilmaisevat kielenaineukset

Nikanne (1992: 62) ei määrittele kuviossaan (kuviot 1 ja 2) sen tarkemmin, mitä tarkoittaa kulkuväylällä. Aineistoesimerkeissäni edustuu kuitenkin selkeästi jonkinlainen väylä, jolla matkaa tehdään. KS (2022 s.v. *kulkuväylä*) määrittelee termin tarkoittavan 'tietä' tai 'reittiä'. Aineistostani erottuu yhteensä yhdeksän eri muotoryhmää kulkuväylää merkitseville kielenaineksille. Olen jakanut ne kahteen alaryhmään, **konkreettiseen** ja **abstraktiin** sen mukaan, minkälainen kulkuväylä on. Konkreettisen ryhmän kulkuväylänä toimivat (*auto*)*tie*, *matka*, *polku*, *taival*, *maa* ja *vesi*. Abstraktissa ryhmässä kulkuväylänä toimivat *muisto*, *tuonpuoleinen* tai ajan tai paikan adverbit *eteenpäin* ja *edellämme*. Konkreettisuudestaan huolimatta on huomattava, että kaikkien esimerkkien kieli on metaforista.

Kulkuväylää ilmaisevista **konkreettisista** substantiiveista *tie* on kielenaines, joka toistuu jokaisessa metaforaryhmässä. Myös *matka* toistuu muissa, paitsi ELÄMÄ ON POLKU -

ryhmässä. *Tie*-sanana yleisyyttä selittää esimerkiksi se, että myös KS:n (2022 s.v. *kulkuväylä*) ensimmäinen määritelmä termille on '(kulkut)ie'. Molemmat esiintyvät aineisto-esimerkeissä sellaisenaan, mutta myös osana yhdyssanaa, sanaliittoa, verbin täydennystä tai kieltoilmausta.

Polku kulkuväylänä esiintyy useissa metaforaryhmissä, ja kielenaines kuvastaa myös konkreettisuuden ja abstraktisuuden rajan häilyvyyttä. Ero näiden kahden välillä ilmenee siinä, missä polku sijaitsee. KUOLEMA ON MATKA -ryhmässä *polku* tai *polulla kulkeminen* tapahtuu tuonpuoleisessa eli ilmaus on abstrakti. ELÄMÄ ON POLKU -ryhmässä kuvataan sellaisia lokaatioita, kuten *kotipolkua*, *kotipihaa* tai *mökkipolkua*, joissa ei ole (enää) kulkijaa. Nämä ilmaukset linkittyvät todellisuuteemme ja ovat täten konkreettisia. Kulkuväylät *taival* ja *maa* poikkeavat aiemmista siten, että ne esiintyvät aina joko täydennyksenä tai määritteen kanssa, mutta eivät itsenäisesti. Loput konkreettista kulkuväylää kuvaavat kielenaineokset liittyvät *veteen* tai *autotiehen*, mutta tämänkaltaisia muistosäkeitä on aineistossani vain muutamia.

Muistoihin ja tuonpuoleisuuteen liittyvät kulkuväylää kuvastavat kielenaineokset ovat **abstrakteja**. *Muisto* toimii kulkuväylänä yhteensä kolmessa metaforaryhmässä, jotka ovat ELÄMÄ ON MATKA, (PARI)SUHDE ON MATKA ja KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ. Esimerkissä (39) *muisto* kulkuväylänä kuvastaa, että menehtynyt henkilö jatkaa kulkuaan vielä elossa olevien ajatuksissa ja muistoissa:

(39) *Mummi kulje edellämme, muistoissa mukanamme, elämämme enkelinä.*
(4.12.2022 HS).

Esimerkissä (39) paikan adverbiaali *edellämme* toimii *muistoissa*-sanana lisäksi kulkuväylänä. Paikan adverbiaali osoittaa matkustajana toimivan *mummin* paikkaa suhteessa puhujaan. Muistosäkeen kohdan voi ymmärtää tietynlaisena turvana, jota edessä oleva henkilö voi takana olevalle antaa. Esimerkeissä (40) ja (41) kuvataan asiaintilaa, jossa vainajan nähdään tai toivotaan kulkevan lähiomaisten rinnalla vielä kuoleman jälkeenkin.

(40) – – *Kulje kanssamme tästäkin eteenpäin / Sydämissämme meitä lämmittäin*
(13.11.2022 Kaleva).

- (41) – – *Vaikka olet nyt poissa, / olet yhä lähellämme. **Sydämässämme kuljet aina.*** (18.12.2022 HS & 16.10.2022 HS).

Esimerkissä (40) puhutellaan vainajaa imperatiivilla *kulje* ja käsketään tätä kulkemaan mukana *tästäkin eteenpäin*. Esimerkissä (41) vainajaa sinutellaan muodolla (*kuljet*). Molemmissa muistosäkeissä korostuu ajatus, että menetetty omainen säilyy elossa abstraktilla tasolla (*sydämässämme*). Muistosäkeessä (40) on adverbi *eteenpäin*, jolla KS:n (2022 s.v. *eteenpäin*) mukaan voidaan viitata 'aikaan'. Adverbiaalia *eteenpäin* määrittää adverbi *tästä*, johon on liittyneenä *kin*-partikkeli. Ne yhdessä kuvaavat asiaintilaa, jossa vainajan elämän nähdään jatkuvan myös kuoleman jälkeen.

Olen kuvannut luvun alussa, miten *polku* toimii kulkuväylänä reaali maailman kuvausten lisäksi myös tuonpuoleisessa. Aineistoni sisältää *polku*-substantiivin lisäksi myös muita sanoja ja ilmauksia, joissa kulkuväylänä toimii tuonpuoleinen. Eniten toistuu substantiivi *taivas* joko yhdyssanana (*taivaanranta*) tai sanaliittona (*taivaan raja* ja *taivaan ranta*). Muita ilmauksia ovat muun muassa *tähtien rivissä* ja *kirkkauden maassa*. Tuonpuoleisuuden kulkuväylän ilmaukset ovat suurimmaksi osaksi KUOLEMA ON MATKA -ryhmässä, mutta edustettuina ovat myös ELÄMÄ ON MATKA -, (PARI)SUHDE ON MATKA - ja KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS -ryhmät.

6.6. Opastajia, välietappeja ja viivytyksiä ilmaisevat kielenaineokset

Termillä **opastajat** Nikanne (1992: 62) viittaa neuvonantajiin elämän päätöksissä. Tutkimusaineistossani opastajana nähdään suurimmaksi osaksi vainaja tai jokin abstraktina hahmottuva. Niissä muistovärssyissä, joissa vainaja nähdään opastajana, kielennetään ajatusta siitä, että vaikka henkilö on menehtynyt, hänen nähdään elävän ja opastavan heitä kaipaavia edelleen (ks. esimerkit 42 ja 43).

- (42) – – *olet aina **valona tiellämme** ja / tähtenä taivaallamme.* (27.11.2022 HS).
 (43) ***Kättesi ovat** vuoksemme uurastaneet, / elämämme matkaa **turvanneet.*** – – (18.12.2022 HS).

Opastaja-skeemaa esimerkissä (42) aktivoi *valo*-sana, joka viestii, että menehtynyt henkilö on edelleen tietynlainen suunnannäyttävä ja opas. Ilmaus pohjaa reaali maailman

kielenkäytöstä, jossa valo konkreettisesti voi näyttää tien esimerkiksi pimeällä. Vaikka muistosäkeessä (43) ei täsmennetä esimerkiksi ihmissuhteeseen liittyvällä sanalla vainajan roolia muistaneiden elämässä, lauseke *kättesi ovat turvanneet* aktivoi opastajan skeeman. Säkeestä välittyy se ajatus, että menehtyneellä on ollut tietynlainen auttajan ja opastajan rooli.

Aineistoni sisältää kaksi muistosäettä, joissa opastajan rooli poikkeaa aiemmin esitellyistä. Esimerkeissä (44) ja (45) opastaja on abstraktimpi. Ensimmäisessä luonto ja sen eri osat nähdään opastajana. Jälkimmäisessä ketkä tahansa ihmiset toimivat opastajina, mutta ei spesifille joukolle, kuten esimerkeissä (42) ja (43).

- (44) *Tunsit metsät tunsit veet / soi sulle luonnon kanteleet. Näit sinitaivaan ja pilvet siellä / ne kertovat-olet oikealla tiellä.* (27.11.2022 HS).
- (45) – – *Kaikki, mitä olemme ajatelleet, sanoneet ja olleet, jää elämään ja valaisee toisten teitä.* – – Martti Lindqvist (9.10.2022 HS & 30.10.2022 HS).

Esimerkissä (44) luontoaiheiset sananmuodot *metsät*, *veet*, *sinitaivaan* ja *pilvet* sekä kuvaannollinen ilmaus *luonnon kanteleet* edustavat opastaja-skeemaa. Sitä aktivoi lisäksi muistosäkeen viimeinen lause, jossa kuvataan spesifin vainajan olevan *oikealla tiellä*. Se, viitataan *tiellä* elämään vai kuolemaan, ei säkeestä välity. Esimerkissä (45) edustuu esimerkin (42) tavoin *valo*-substantiivi. Niitä erottaa kuitenkin se, että ensimmäisessä tietty vainaja opastaa tiettyjä lähiomaisia, mutta toisessa opastajien kuvaus jää impliittisemmäksi.

Nikanne (1992: 62) viittaa termillä **viivytykset** elämän ongelmiin. Viivytykset skeemaa aktivoi toiseksi vähiten kielenaineiksia koko tutkimusaineistossani. Näissä muistosäkeissä viivytyksenä nähdään rakkaan henkilön kuolema, parisuhteen päättyminen, vanha ikä tai sairaus. Useimmiten kahta jälkimmäistä ei eroteta toisistaan, eli on mahdotonta sanoa, viitataan muistosäkeissä vanhaan ikään vai johonkin sairauteen. Kuitenkin esimerkissä (46) mainitaan sana *sairaus*:

- (46) *Hiljeni askel elon tiellä, sairaus lopulta voimasi vei.* – – (13.11.2022 HS).

Ne muistosäkeet, joissa kielennetään rakkaan kuolemaa ja parisuhteen päättymistä, ovat (PARI)SUHDE ON MATKA -ryhmästä. Vaikka rakkaan henkilön kuolema ja parisuhteen

päätyminen voidaan nähdä elämän ongelmana, sitä ei juurikaan erikseen kiennetä aineistossani, sillä vain kahdessa kyseisen ryhmän muistosäkeessä on erikseen erotettavissa viivytyksiä ilmaiseva kielenaines (*yksin jäin*).

- (47) *Käsi kädessä kuljimme rinnakkain / Vuosikymmenet yhteistä matkaa / Käsi kädestä irtosi, **yksin jäin** / minun täytyy taivalta jatkaa* – – (23.10.2022 HS).

Esimerkin (47) lauseke *yksin jäin* kuvaa subjektiivisella tasolla puhujan kokemusta yksinjäämisestä kumppanin menehtymisen seurauksena. Toinen muistosäe on hyvin samankaltainen kuin esimerkki (47), sillä myös siinä kuvataan kauan kestänyttä yhteistä matkaa, käsi kädessä kulkemista ja yksin jäämistä.

Muut viivytyksiä kuvailevat kielenaineokset ovat *väsyneenä, uupuneet jalkani ja voimat väheni*. Adjektiivia *väsynyt* käytetään muistosäkeissä, joissa kuvaillaan elämän viimeisiä aikoja. Esimerkissä (48) kuvaillaan kronologisesti elämän viimeisiä vaiheita ja kuolemaa. Muistosäe aktivoi lähtö-, määränpää-, kulkuväylä- ja viivytykset-skeemoja.

- (48) *Voimat väheni, lähtö läheni, rauha sieluun tuli, matka ikuisuuteen alkoi* (20.11.2022 HS).

Viivytyksiä kielentää esimerkin (48) ilmaus *voimat väheni*. Kuoleman kiertoilmauksena toimii lauseke *rauha sieluun tuli*, kun taas tuonpuoleisesta puhutaan *matkana ikuisuuteen*. Muistosäe kuuluu ryhmään KUOLEMA ON MATKA, sillä viimeinen lauseke implikoi matkan alkamista, mutta ei sen päättymistä.

Nikanne (1992: 62) viittaa termillä **välietapit** elämän tärkeisiin tapahtumiin. Yhdeksi ryhmäkseen voi erottaa ne muistosäkeet, joissa kuvataan parisuhteen alkamista. Pitkän, vuosikymmeniä kestäneen, parisuhteen tai avioliiton voidaan nähdä olevan elämän tärkeä tapahtuma, vaikkei sitä juuri niillä sanoilla ilmaistaisikaan. Suurin osa (PARI)SUHDE ON MATKA -ryhmän muistosäkeistä kuvaa parisuhteen kestäneen pitkään, mutta varsinaista alkuhetkeä ei kuvata. Kuitenkin esimerkeissä (49) ja (50) näin tehdään:

- (49) *Kun yhdessä matkalle lähdettiin, – – Sinä ensin saavutit määränpään* – – (22.1.2023 HS).
 (50) *Sinut kohtasin päivinä nuoruuden – – Oli yhdessä hyvä vaeltaa* – – (23.10.2022 HS).

Esimerkkejä yhdistää imperfektin käyttö, joka asettaa tapahtumille tietyn spesifin hetken. Imperfekti viittaa esimerkeissäni tiettyyn ajankohtaan menneisyydessä, ja se implikoi tilanteen päättyneen puhehetkeen mennessä (VISK 2008 § 1530).

Joissakin aineistoesimerkeissäni on selkeitä viittauksia kristinuskoon, ja yhdessä *usko* voidaan nähdä elämän tärkeänä tapahtumana. Esimerkissä (51) on nähtävissä kronologisuutta, ja siinä käsitellään uskon merkitystä puhutellun elämässä ja myös kuoleman jälkeen.

(51) *Herramme näytti sinulle tien / Uskosi vahvisti / Matkasi turvasi / Johdatti luo Isän Taivaisen* – – (27.11.2022 HS).

Esimerkissä (51) *sinä* toimii matkustajana, *Herramme* toimii matkaseurana ja kulkuväylää eli elämää itsessään ilmaistaan substantiivimuodoilla *tien* ja *matkasi*. Lausekkeen *Herramme näytti sinulle tien* voi ymmärtää vaihtoehtoisesti uskoon tulemisena, mutta ilman tarkempaa tietoa asiasta ei voi olla varma. Määränpäätä ja tuonpuoleisuutta ilmaistaan lausekkeella *luo Isän Taivaisen*. Eräänlainen välietappi eli elämän tärkeä tapahtuma kuvataan lausekkeella *Uskosi vahvisti*. Tilannekuvaus ei rajoitu spesifiin hetkeen, vaan usko nähdään muistosäkeessä pitempään ajanjaksoon sijoittuvana. Muut elämän tärkeitä tapahtumia kuvailevat muistosäkeet ja niiden kielenaineokset kielentävät asiointiloja, joissa muistutetaan elämän iloista ja suruista sekä elämän aikana kohdatuista ihmisistä:

(52) – – *Tuntea matkallani sain / juhlaa ja tuskaa rinnakkain*. – – Virsi 530:1 (20.11.2022 HS).

(53) – – *Monta kohtaat tiellä kulkijaa, mutta suuntaan samaan / kaikki viimein vaeltaa*. – – Laila Kinnunen: Tiet, san. Saukki (23.10.2022 HS).

Esimerkissä (52) elämä on rinnastettu matkaan, eli lausekkeessa *tuntea matkallani sain* aktivoituu ELÄMÄ ON MATKA -metafora. Muistosäe kuuluu kuitenkin metaforaryhmän toiseen alaryhmään, sillä siinä kuvataan imperfektillä *sain* elämän päättyneen. Lausekkeella *juhlaa ja tuskaa rinnakkain* kuvataan kuvaannollisesti sitä, että ihmiselämä sisältää sekä ilon että surun hetkiä. Esimerkki (53) on katkelma pitkähäköstä muistosäkeestä, jossa toistuu substantiivi *tie* elämää eli kulkuväylää ilmaistessaan ja verbi *vaeltaa* liikettä ilmaistessaan. Sen pääsanoma on siinä, että vaikka jokainen elämä on uniikki, meitä kaikkia yhdistää kuoleminen.

7. MONIÄÄNISYYS JA TOIMIJUUS MUISTOSÄKEISSÄ

Toinen tutkimuskysymys perustuu havaintooni siitä, että muistosäkeissä vaihtelee se, kuka tai ketkä puhuvat. Vaihtelua on myös siinä, kuka tai ketkä ovat aktiivisia toimijoita tai passiivisia kokijoita. Toisen tutkimuskysymyksen kautta olen tarkastellut, millä tavoin moniäänisyyttä ja toimijuutta kielennetään muistosäkeissä. Analyysissa olen hyödyntänyt osittain M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaalista kieliteoriaa tarkastelemalla ideationaalisia eli kokemus- ja merkitysmaailmaan liittyviä ja intersoonaisia eli lukijan ja puhujan suhteeseen liittyviä merkitystehtäviä. Hallidayn teoria tarjoaa keinon tarkastella sekä moniäänisyyttä että toimijuutta. Toimijuutta olen tutkinut molempien, mutta erityisesti ideationaalisen metafunktion kautta, koska olen tarkastellut verbi- ja osallistujatyyppejä. Niissä edustuu se, kuvataanko aktiivista toimijaa vai kokijaa eli toiminnan kohdetta. Tässä tutkielmassa toimijuus on kattokäsite ja voi kuvastaa joko kokijaa ja toimijaa. Käytän siis analyysissäni sekä toimijan että kokijan käsitteitä riippuen siitä, kumpi osallistujatyyppi edustuu. Käsitteiden toimija ja kokija määritelmät tässä tutkielmassa eivät vastaa täysin sitä, miten käsitteet semantiikassa yleisesti ymmärretään.

Myös moniäänisyyttä olen tutkinut molempien metafunktioiden kautta. Lisäksi taustateorianä toimii se, mitä Lankinen (2005: 406–428) toteaa Haynesin (1989) runomitan funktioista. Intersoonaisuus edustuu kielessä lukijan ja kirjoittajan suhteena, joka näyttäytyy äänenä etäisyyttä tai läheisyyttä ilmaisevien sanavalintojen kautta. Aineistossani moniäänisyys näkyy yksittäisten muistosäkeiden sijaan kokonaisvaltaisesti. Moniäänisyys syntyy niiden puhujien kautta, joiden kokemusmaailmoista muistosäkeiden asiointiloja kuvataan.

Analyysin myötä olen muodostanut yhteensä 12 ryhmää, joissa moniäänisyyden ja toimijuuden roolit vaihtelevat. Useimmissa ryhmissä äänenä toimii joko lähimainen tai vainaja itse ja toimijuutta edustaa joko pelkkä vainaja tai myös lähimaiset. Esittelen tulevissa alaluvuissa muodostamani 12 ryhmää. Alaluvut olen nimennyt sen mukaan, kenen tai keiden ääni kuuluu. Toimijuuden roolit esittelen alaluvun leipätekstissä.

7.1. Ryhmät, joissa puhujana kumppani, perheenjäsen tai ystävä

Tämä alaluku jakautuu kahteen alaryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat muistosäkeet, joissa äänenä toimii kumppani tai muu spesifi lähiomainen. Toimijoiden tai kokijoiden kuvaus edustuu spesifin vainajan ja spesifin lähiomaisen kautta. Ensimmäinen alaryhmä sisältää 17 muistosäettä, ja sen kaikki muistosäkeet ovat (PARI)SUHDE ON MATKA -ryhmästä.

Esimerkin (54) asiointi rakentuu *Saijan* (nimi muutettu) kokemusmaailmasta käsin. Värssy kuvaa kumppanuutta, mutta siitä ei voi päätellä, onko kyseessä parisuhde. Puhujan nimen löytyminen ei ole edellytys tämän ryhmän muistovärssyille, vaan kumppanuus käy aineistoni muistosäkeistä ilmi myös muutoin.

(54) *Ei ole eri suuntia, on vain päättynyt **yhteinen** matka ja tuhat kiitosta jokaiselle yhdessä otetulle askeleelle.* – – Saija (9.10.2022 HS).

Toimijan osallistujatyyppejä kuvataan esimerkissä (54) adjektiivilla *yhteinen* ja adverbilla *yhdessä*. KS:n (2022 s.v. *yhteinen*, s.v. *yhdessä*) tarjoamat merkitykset viittaavat siihen, että kuvattu asiointi eli ihmissuhde koskee kahta henkilöä. Toimijan roolia selittää myös se, että ihmissuhde kielenulkoisessa maailmassa on itseaiheutettua.

Toiseen alaryhmään kuuluu 11 muistosäettä, ja niissä äänenä toimii spesifi lähiomainen, joka on perheenjäsen tai ystävä. Muissa muistosäkeissä toimijuutta edustaa yksittäinen spesifi vainaja, mutta esimerkissä (55) toimijoita ovat lähiomaisen vanhemmat.

(55) *Siellä **he [äiti ja isä]** kulkevat tähtien rivissä* – – L. Viita (27.11.2022 HS & 9.10.2022 HS).

(56) *Hiljaiseen metsään / kuusten lempeään suojaan / polkuas kuljet.* – – **siskot** (18.12.2022 HS).

(57) – – *Siis hyvää matkaa **ystäväni*** – – P. Laaksonen (4.12.2022 HS).

Esimerkkejä (55), (56) ja (57) yhdistää se, että niissä tietyillä kielenaineilla kuvataan ihmissuhteen laatua. Esimerkissä (55) muistosäkeessä kuuluu yksi ääni, joka on kontekstista päätellen vainajien lapsi. Ihmissuhteen laatu edustuu siis alkuperäisen säkeen ilmauksesta *äiti ja isä*. Toimijuutta kielennetään persoonapronominilla *he*, jolla viitataan puhujan vanhempiin. Heidät esitetään aktiivisina toimijoina *kulkevat*-verbin kautta.

Esimerkissä (56) perhesuhde on sen sijaan ilmoitettu muistosäkeen jälkeen *siskot-* nimimerkillä. Esimerkin (55) tavoin vainaja hahmottuu aktiiviseksi toimijaksi, vaikka asiaintilaa kuvaavat lähiomaiset. Esimerkissä (57) vainaja esitetään prosessin passiivisena kokijana. Ääneksi hahmottuu vainajan ystävä, jota kielennetään omistusmuodolla (*ystäväni*). Esimerkin (57) kielenkäyttö havainnollistaa interpersoonaista tasoa, eli lukijan ja puhujan läheistä suhdetta, suoran puhuttelun myötä. Aineistoni muistosäkeissä on usein henkilökohtainen toivotus tai sävy, vaikka puhuteltava on kuollut. Tällainen valinta heijastaa laajempaa, tekstilajille tyypillistä piirrettä.

7.2. Ryhmät, joissa puhujana yksi tai useampi spesifi lähiomainen

Tämä alaluku sisältää kaksi alaryhmää. Ensimmäinen sisältää 27 ja toinen 15 muistosäettä. Ryhmiä yhdistää se, että niissä sinuttelulla kielennetään yhden tai useamman spesifin lähiomaisen ääni. Ero ryhmien välillä ilmenee siinä, miten toimijuus ilmaistaan:

- 1. alaryhmässä toimii tai kokee yksi spesifi vainaja.
- 2. alaryhmässä toimijuutta ilmentävät tietty vainaja sekä tietyt lähiomaiset.

Ensimmäistä alaryhmää edustaa esimerkki (58), jossa spesifi lähiomainen puhuu suoraan tietylle vainajalle. Tämän elämän viimeisiä hetkiä eli olosuhdetta kuvaillaan adjektiivilla *väsynyt*, joka metafora-analyysissa edustuu viivytykset-skeemassa.

(58) *Niin väsyneenä loppumatkan **kuljit**.* – – (29.1.2023 Kaleva, 18.12.2022 HS, 18.12.2022 Kaleva, 11.12.2022 Kaleva x4, 4.12.2022 Kaleva, 23.10.2022 HS, 9.10.2022 Kaleva & 30.10.2022 Kaleva).

Esimerkissä (58) spesifi lähiomainen puhuttelee spesifiä vainajaa, jonka kokemusmaailmaa kuvataan menneessä aikamuodossa. Puhujan ja puhuteltavan läheistä suhdetta kielentää sinuttelu, joka käy ilmi kielenaineksesta *kuljit*. Esimerkit (58) ja (56) ovat toistensa kaltaiset, sillä molemmissa predikaattiverbin myötä hahmottuu toimija, vaikka asiaintilaa kuvataankin lähiomaisen näkökulmasta.

(59) – – *Paikassa **olet** nyt parhaimmassa, hyvää matkaa luokse **rakkaiden**.* (29.1.2023 Kaleva).

Esimerkki (59) kuuluu toiseen alaryhmään ja edustaa muistosäkeitä, joissa ääneksi hahmottuu edellisen ryhmän tavoin spesifi lähiomainen, mutta kokijoina ovat tietty vainaja ja jo kuolleet lähiomaiset. Heitä kielennetään sanan *rakas* eri muodoilla, ja sinuttele ilmenee muodosta *olet*. Esimerkki (59) on siinä määrin samankaltainen esimerkin (21) kanssa, että niissä molemmissa jo kuolleet lähiomaiset esitetään vastaanottamassa vainajaa. Molempia yhdistää lähiomaisen ääni, joka sinuttelee vainajaa.

(60) – – nyt **kannamme** matkalle **sua**, viimeiseen. (13.11.2022 HS).

Esimerkki (60) edustaa muistosäkeitä, joissa hahmottuu useampi toimija. Monikon 1. persoonan verbimuoto *kannamme* kielentää usean lähiomaisen aktiivista toimintaa. Värssyssä vainaja on toiminnan kohteena eli prosessin passiivinen kokija ilmauksessa *kannamme sua*, jolla viitataan arkun tai urnan kantamiseen.

7.3. Ryhmät, joissa puhujana kuka tahansa lähiomainen

Tämä alaluku sisältää kolme alaryhmää, joissa kaikissa erottuu yksi ääni, kenen tahansa lähiomaisen. Erot ryhmien välillä liittyvät siis toimijuuteen. Ensimmäisessä alaryhmässä (19 muistosäettä) kokijana tai toimijana voidaan pitää ketä tahansa vainajaa. Toisessa alaryhmässä (8 muistosäettä) toimijuus hahmottuu spesifin vainajan kautta. Kolmannessa ryhmässä (5 muistosäettä) toimijoina tai kokijoina ovat kuka tahansa vainaja sekä lähiomainen. Kaikissa kolmessa on edustettuna useampi metaforaryhmä.

Ensimmäisessä alaryhmässä toimijuutta ilmaistaan esimerkiksi partisiipilla tai substantiivilla, johon on usein liittyneenä tekijänjohdin *JA*. Ryhmän muistosäkeissä kuuluu yksi ääni, jota voidaan nimittää termillä *kuka tahansa lähiomainen*. Toimijuus hahmottuu kokijan roolin kautta aineistoesimerkeissä (61) ja (62), koska kokemusmaailma rakentuu lähiomaisen näkökulmasta ja vainajan toiminta ei näydydy aktiivisena.

(61) *Ei ole varjoa kenenkään saapuvan / yllä. On vain aamu. On vain perillepääsy.*
Anna-Maija Raittila (13.11.2022 HS).

(62) *Päätyi maallinen taival / matkamiehen, monen maan kulkijan.* – –
(20.11.2022 HS).

Esimerkissä (61) partisiippimuoto *saapuvan* ilmentää kokijan roolia, ja verbillä viitataan kehen tahansa vainajaan. Esimerkissä (62) toimijuus ilmaistaan sen sijaan sekä substantiivimuodolla *matkamiehen* että *JA*-johtimen avulla kielenaineuksessa *kulkijan*. Kyseessä on siis samoja muotoryhmiä kuin luvuissa 6.1.1. ja 6.1.2., joissa esittelen matkustajaa ilmaisevia kielenaineksia.

Toisen alaryhmän muistosäkeistä suurin osa kuuluu ELÄMÄ ON POLKU - metaforaryhmään. Myös tässä alaryhmässä äänenä toimii kuka tahansa lähiomainen, mutta kokijaksi tai toimijaksi voidaan eristää spesifi vainaja. Tätä jakoa perustelen sillä, että toimijaa kuvaavaa sanaa on tarkennettu läheistä suhdetta kuvaavalla ilmauksella (ks. esim. luku 6.2.).

- (63) ***Kotipolku*** hiljainen odottaa, / nyt turhaan ***tuttua kulkijaa***. – – (18.12.2022 HS).
 (64) – – *Kaipaa **tuttu pihapolku** / rakkaan jalan astuntaa.* (18.12.2022 HS).

Esimerkin (62) tavoin myös esimerkeissä (63) ja (64) on käytössä *kulkija*-substantiivi toimijuutta ilmaisemassa. Kuitenkin esimerkissä (63) ilmaukset *kotipolku* ja *tuttu kulkija* asettavat kokijan spesifimpään rooliin kuin ensimmäisen alaryhmän esimerkissä. Tällaiset sanavalinnat merkitystensä vuoksi kielentävät lukijan ja puhuteltavan läheistä suhdetta: kulkuväylää eli *polkua* on täsmennetty liittämällä yhdyssanan perusosaa ennen määritteeksi substantiivi *koti*. Kokijaa sen sijaan kuvataan sanaliitolla *tuttu kulkija*, jossa *tuttu* implikoi sitä, että puheen alaisena on spesifi vainaja. Myös esimerkissä (64) on hyödynnetty samaa adjektiivia *tuttu*, mutta tällä kertaa kulkuväylän (*pihapolku*) määritteenä. Toimijuutta ilmentää liikettä kuvaava ilmaus *jalan astuntaa*, ja spesifiin kokijaan viittaa adjektiivimuoto *rakkaan*.

- (65) – – *Anna rauha, joka yhdistää **poisnukkuneet** / ja **meidät**, jotka vielä **vaellamme** täällä.* Lassi Nummi (18.12.2022 HS & 20.11.2022 HS).

Esimerkki (65) on tyypillinen kolmannen alaryhmän muistosäe, jossa äänenä toimii kuka tahansa lähiomainen ja toimijuutta kuvataan sekä vainajan että lähiomaisen näkökulmasta. Keitä tahansa vainajia kielennetään monikkomuodolla *poisnukkuneet* ja keitä tahansa lähiomaisia persoonapronominilla *meidät*. Predikaattiverbin *vaellamme* kautta toiminta näyttäytyy aktiivisena ja itseaiheutettuna.

7.4. Ryhmät, joissa puhujana vainaja

Tämän alaluvun muistosäkeitä yhdistää se, että niissä kuuluu vainajan ääni. Nämä muistosäkeet olen jakanut kolmeen alaryhmään, joissa moniäänisyyden ja toimijuuden kuvaus hahmottuu seuraavasti:

- 1. alaryhmässä äänenä ja toimijana hahmottuu spesifi vainaja.
- 2. alaryhmässä äänenä hahmottuu spesifi vainaja, ja toimijuus kuvataan spesifin vainajan sekä tämän lähiomaisten kautta.
- 3. alaryhmässä sekä äänenä että toimijana hahmottuu kuka tahansa vainaja.

Kahdessa ensimmäisessä ryhmässä spesifin vainajan ääntä kielennetään yksikön ensimmäisellä persoonalla, ja kolmannessa käytössä on yksikön kolmas persoona. Ensimmäinen alaryhmä sisältää 18 muistosäettä, ja sen muistosäkeissä on edustettuna useampi metaforaryhmä. Toinen alaryhmä sisältää kuusi muistosäettä, ja sen kaikki muistosäkeet ovat KUOLEMA ON MATKA -ryhmästä. Kolmas alaryhmä sisältää vain yhden muistosäkeen.

Esimerkki (66) edustaa 1. alaryhmää, jossa sekä äänenä että toimijana hahmottuu spesifi vainaja. Tämän ryhmän muistosäkeitä yhdistää systemaattinen yksikön ensimmäisen persoonan käyttö.

(66) *Jossain kirkkauden maassa **kuljen***. – – alku runosta *Jossain*. Einari Vuorela (23.10.2023 HS).

Esimerkissä (66) sekä vainajan ääni että toimijuus edustuvat yksikön 1. persoonan (*kuljen*) kautta. Muissa ensimmäisen alaryhmän muistosäkeissä toimija ilmenee possessiivisuffiksista (esim. *edessä+ni*). Esimerkki (66) on tyypillinen ensimmäisen alaryhmän muistosäe, koska tiettyä asiointilaa (elämää tai kuolemaa) kuvataan vainajan kokemusmaailmasta käsin.

(67) *Nyt **olen** vapaa ja mukana tuulen / **saan kulkea** rajalla ajattomuuden*. – – *En ole poissa, vaan **luoksenne saavun*** – – Vuokko Laatio (8.1.2023 HS & 13.11.2022 Kaleva).

Toinen alaryhmä koostuu pelkästään esimerkin (67) kaltaisista muistosäkeistä, joissa ääni ja toimijan rooli hahmottuvat spesifin vainajan kautta, ja kokijoina toimivat lähiomaiset. Vainajan ääni ja toimijuus hahmottuvat yksikön 1. persoonan verbimuotojen

olen, saan kulkea, en ole ja saavun kautta. Lähiomaisiin viitataan monikon 2. persoonan muodolla *luoksenne*. Kuvattu toiminta on aktiivista ja itseaiheutettua. Muistosäe välittää sanomaa siitä, että vainaja kohtaa jälleen jo aiemmin kuolleet lähiomaiset.

(68) *Nyt voisi kulkea illan tuolle puolen* – Eeva-Liisa Manner (23.10.2022 HS).

Esimerkki (68) kuuluu kolmanteen alaryhmään. Toimijaksi ja ääneksi hahmottuu vainaja, mutta kolmannen persoonan vuoksi se on kuka tahansa. Esimerkki (68) edustaa aineistoni niitä muistosäkeitä, joissa lukijan ja puhujan välinen suhde jää etäiseksi. Tällaisia ovat lisäksi seuraavaksi esiteltävät muistosäkeet, joissa asiaintilaa kuvataan ulkopuolisen kertojan näkökulmasta.

7.5. Ryhmä, jossa puhujana ulkopuolinen kertoja

Omaksi ryhmäkseen erottuvat sellaiset muistosäkeet, joista ei voida tarkemmin määrittää ääntä eikä toimijoita. Toisin sanoen sekä äänenä että toimijana voi pitää ketä tahansa vainajaa tai lähiomaista. Tämä ryhmä sisältää sisältää 35 muistosäettä ja on täten kahdestatoista ryhmästä isoin. Esimerkeissä (69) ja (70) kuvataan päättynyttä elämää matkanteon metaforien avulla, mutta ilman tietyn osallistujan kielentämistä. Niissä ei siis ole selvää toimijaa tai kokijaa kuvaavaa sanaa.

(69) *Päätyi pitkä kaari elon* – (22.1.2023 HS, 11.12.2022 Kaleva, 4.12.2022 Kaleva, 20.11.2022 HS, 20.11.2022 Kaleva, 13.11.2022 HS, 23.10.2022 HS x2, 16.10.2022 Kaleva, 30.10.2022 HS x2 & 30.10.2022 Kaleva).

(70) *Kiitos ja siunaus / hiljainen myötä, / matkalle joss' ei tuskaa, / ei yötä* (20.11.2022 Kaleva).

Esimerkki (69) on ELÄMÄ ON MATKA -metaforaryhmän toisesta alaryhmästä, ja sen kaltaisia muistosäkeitä on ulkopuolinen kertoja -ryhmässä useita. Nämä muistovärssyt ovat muodoltaan suhteellisen lyhyitä, ja niiden semanttinen merkitys on samankaltainen toisiinsa nähden. Niissä kuvataan elämän päättymistä matkanteon metaforaa hyödyntämällä. Esimerkissä (70) kuvataan matkaa tuonpuoleisessa, mutta ei vainajan kokemusmaailmasta käsin vaan yleisemmin. Mainitsen luvussa 6.1.2., että aineistossani on muistosäkeitä, joissa kontekstin myötä hahmottuu osallistuja, mutta sitä eksplikoida. Näin on esimerkeissä (69) ja (70), joissa kokija hahmottuu erityisen implisiittisesti.

7.6. Ryhmä, jossa puhujina ulkopuolinen kertoja ja enkeli

Aineistoni sisältää muistovärssyjä, joissa vainajan nähdään olevan vuorovaikutuksessa Jumalan tai muun korkeamman voiman kanssa. Näissä äänenä ei kuitenkaan toimi mikään tietty korkeampi voima. Viimeinen pääryhmä sisältää kaksi toisensa kaltaista muistosäettä, joissa enkeli voidaan erottaa yhdeksi ääneksi. Toisena äänenä hahmottuu ulkopuolinen kertoja, joka kuvailee asiaintilaa. Toimijuus kuvataan enkelin ja kenen tahansa vainajan kautta.

(71) *Enkeli hiljaa vierellä kulki, – – Suojaansa otti siivillään, / kuiskasi hiljaa – lähdetään.* (13.11.2022 Kaleva, 23.10.2022 HS & 30.10.2022 Kaleva).

Muistosäkeessä (71) ei esimerkiksi possessiivisuffiksilla tai sinuttelulla ilmaista asiain-tilan koskevan spesifiä vainajaa, vaan siinä enkeli kulkee 'kenen tahansa' vierellä. Moniäänisyys ilmenee muistosäkeen lopussa, jossa puhetapaa kielennetään ilmauksella *kuiskasi hiljaa*, ja sitä seuraa varsinainen puhetilanne *lähdetään*. Verbimuotojen (*kulki*, *suojaansa otti*, *kuiskasi* ja *lähdetään*) myötä enkeliä voi nimittää toimijaksi. Vainaja sen sijaan hahmottuu enkelin toiminnan kohteena ja seurana.

Olen esitellyt edellä kaksitoista ryhmää, joissa kaikissa vaihtelee se, miten toimijuus ja moniäänisyys ilmenevät. Yhdeksi ääneksi on kuitenkin nostettava muistosäkeen mahdollinen tekijä. Lähiomaisen luoma muistosäe, kuten myös virret, runot ja lyriikat ovat aina tietyn henkilön käsialaa, ja täten heidän äänensä toimii tietynlaisena taustavaikuttajana. Tämä näyttäytyy aineistossani ja tutkielmassani intertekstuaalisuutena, joka puolestaan luo moniäänisyyttä. Intertekstuaalisen runomitan funktion (ks. Lankinen 2005: 406–428) lisäksi aineistossani näkyy deiktinen, joka edustuu muistosäkeiden samankaltaisuutena sekä käänteisen sanajärjestyksen kautta. Muistosäkeiden alkulähteinä toimineet tekstilajit ovat tarjonneet sureville lähiomaisille tavan ilmentää tunteitaan ja ajatuksiaan, mikä lienee kuolinilmoituksen ja muistosäkeen yksi perimmäinen tarkoitus.

8. KESKEISET TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimusaineistoni pohjalta olen muodostanut ELÄMÄ ON MATKA -käsittemetaforan lisäksi viisi muuta metaforaa, jotka ovat (PARI)SUHDE ON MATKA, KUOLEMA ON MATKA, KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ, ELÄMÄ ON POLKU ja KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS. ELÄMÄ ON MATKA -käsittemetaforaryhmä sisältää lisäksi alaryhmän, jossa rinnastetaan jo päättynyttä elämää matkaan. Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä olen selvittänyt, minkälaiset kielenaineokset edustavat nimenomaan silloin, kun niillä kielennetään matkanteon metaforia. Toisen tutkimuskysymyksen kautta olen vastannut siihen, millä tavoin moniäänisyyttä ja toimijuutta kielennetään muistosäkeissä. Kielenainesten eristämiseksi olen hyödyntänyt Nikanteen (1992: 62) kuvausta ELÄMÄ ON MATKA -käsittemetaforasta, sillä se esittelee, minkälaisia osa-alueita liitetään kyseisiin mielikuvaseemoihin.

MATKA -> -> -> -> -> -> -> -> ELÄMÄ

Matkustaja	Se, jonka elämästä puhutaan
Matkaseura	Perhe(et), tuttavat ja tärkeät ihmiset
Kulkuneuvo	?
Lähtöpaikka	Syntymä
Määränpää	Kuolema
Liike	Aika
Kulkuväylä	?
Välietapit	Elämän tärkeät tapahtumat
Opastajat	Neuvonantajat elämän päätöksissä
Viivytykset	Elämän ongelmat

KUVIO 2. MATKA ja ELÄMÄ -skeemojen osa-alueet (Nikanne 1992: 62).

Kuvio 2 esittelee ELÄMÄ ON MATKA -käsittemetaforan osa-alueet ja täsmentää, mitä voidaan tarkoittaa esimerkiksi matkustajalla tai matkaseuralla, kun ne liitetään metaforiseen kontekstiin. Kieltenainesten eristämiseksi olen koonnut kuusi eri taulukkoa ja sisällyttänyt yksittäisten muistovärssyjen kielenaineokset sen MATKA-skeeman osa-alueen alle, jotka sitä kuvaavat. Esimerkiksi ilmauksessa *kulkija taivaltaa*, ensin mainittu kielenaines edustaa matkustajaa ja toisena mainittu kuvaa liikettä.

Esittelen ensimmäisen tutkimuskysymyksen keskeisimmät tutkimustulokset kolmen alaluvun kautta. Ensimmäisessä esittelen molemmat ELÄMÄ ON MATKA -ryhmät sekä ryhmät KUOLEMA ON MATKA ja (PARI)SUHDE ON MATKA. Toisin sanoen ne ryhmät, joissa lähdealueena on MATKA. Toisessa alaluvussa esittelen KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmän, ja kolmannessa esittelen muut ryhmät eli ELÄMÄ ON POLKU ja KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS. Esittelen ensin jokaisen ryhmän erityispiirteet sekä lyhyesti toimijuuden ja moniäänisyyden rakentumisen kyseisissä ryhmissä. Keskeisimmät toiseen tutkimuskysymykseen liittyvät tutkimustulokset esittelen alaluvussa 8.4.

Parisuhde-ryhmää lukuun ottamatta kaikkien kohdealueena toimii joko ELÄMÄ tai KUOLEMA, ja lähdealueen olen nimennyt ryhmää kuvastavan erityispiirteen mukaan. Erityispiirre aineistossani viittaa siihen, missä tai miten matkaa tehdään, sekä siihen, mitä reaailmailman ilmiötä matkaan rinnastetaan. Vaikka jokainen ryhmä sisältää tiettyjä erityispiirteitä, yksittäisessä muistovärssyssä saattaa aktivoitua useampi metaforaryhmä. Esittelen kussakin alaluvussa vain ne skeemaryhmät ja niiden kielenaineokset, jotka ovat toistuvia ja tulosten kaikkein keskeisimpiä. Esimerkiksi matkustaja-ryhmää aktivoivista kielenaineoksista esittelen keskeisimmät eksplisiittiset muotoryhmät, sillä ne ovat ensisijaisia implisiittisen muotoryhmän kielenaineoksiin verrattuna.

8.1. Lähdealueena MATKA

MATKA on lähdealueena ryhmissä ELÄMÄ ON MATKA, (PARI)SUHDE ON MATKA ja KUOLEMA ON MATKA. ELÄMÄ ON MATKA -ryhmän sekä sen alaryhmän muistosäkeissä puhutaan kenen tahansa elämästä, ja täten toimijuus kielennetään myös yleisellä tasolla. Toisin sanoen toimijana tai kokijana edustuu kuka tahansa vainaja tai lähiomainen yksin tai yhdessä toistensa kanssa. Suurin osa niistä muistosäkeistä, jotka olen sisällyttänyt ulkopuolinen kertoja -ryhmään moniäänisyys ja toimijuus -analyysissa, ovat peräisin ELÄMÄ ON MATKA -ryhmästä. Kumpaakin siis yhdistää tietynlainen yleisyys, joka on yhteydessä nimenomaan kokijan rooliin.

(PARI)SUHDE ON MATKA -ryhmä sisältää muistosäkeitä, joissa ihmissuhde, useimmiten parisuhde, nähdään matkana, joka kuoleman myötä on tullut päätökseen. Ryhmässä nousee keskeiseksi se, että matkan eli parisuhteen kuvataan kestäneen kauan. Koska

tämä metaforaryhmä on erityispiirteiltään spesifi, se rajautui omaksi ryhmäkseen myös moniäänisyys ja toimijuus -analyysissa (ks. luku 7.1). Ryhmä, jossa puhujana on kumppani, koostuu ainoastaan parisuhderyhmän muistosäkeistä. Säkeissä kuuluu spesifin lähiomaisen ääni ja kokijoina tai toimijoina ovat kumppani ja vainaja.

KUOLEMA ON MATKA -ryhmässä muistosäkeet kuvaavat tilanteita, joissa matkaa tehdään tuonpuoleisessa. Ryhmä sisältää kuitenkin joitakin värssyjä, joissa kuoleminen itsessään nähdään matkana eli keskiössä on väylän kuvaus, jolla tuonpuoleiseen siirrytään. Tässä metaforaryhmässä KUOLEMA rinnastetaan MATKAAN eli kuolema nähdään tapahtumana, jossa matkustaja yksin tai seuralaisen kanssa jatkaa elämäänsä tuonpuoleisessa. Moniäänisyys ja toimijuus -analyysissa KUOLEMA ON MATKA -ryhmän muistosäkeet edustuvat erityisesti ryhmässä, jossa puhujana on vainaja. Metaforaryhmän erityispiirre on se, että tempusmuodoista käytössä on yleisimmin preesens. Preesens implikoi, että jokin tapahtuu parhaillaan (VISK 2008 § 1527). Tässä metaforaryhmässä se on vainajan matka tuonpuoleisessa, jota kuvataan yksikön 1. tai 2. persoonasta käsin. Seuraavaksi esittelen edellä mainittujen metaforaryhmien keskeisimmät niitä kuvailevat kielenaineokset.

Niissä ryhmissä, joissa lähdealueena on MATKA, **matkustajia** edustavat kielenaineokset koostuvat (persoona)pronomineista, *jA*-johtimella muodostetuista tekijännimistä sekä ihmissuhdesanastosta. **Matkaseuraa** aktivoivat kielenaineokset koostuvat kristinusko- ja luontosanastosta, (persoona)pronomineista, *jA*-johtimella muodostetuista tekijännimistä sekä läheistä suhdetta kuvailevista sanoista. Parisuhde-ryhmästä on nostettava lisäksi adverbi *yhdessä* ja adjektiivi *yhteinen*, jotka toistuvat erityisesti kyseisen ryhmän sisällä. Niillä määritetään *matka*-sanaa eli luodaan kuvaus, jossa elämää on eletty nimenomaan yhdessä kumppanin kanssa.

Liikettä kuvataan hyvin usein verbin kautta, mutta joissakin värssyissä myös substantiivi on keskiössä. ELÄMÄ ON MATKA -ryhmässä liikettä kuvataan yleisimmin substantiivilla *askel*. (PARI)SUHDE ON MATKA -ryhmässä toistuvien spesifi ilmaus liittyy *kädestä pitämiseen*. Ilmaus rakentaa systemaattisesti ryhmälle ominaista kuvausta parisuhteesta. KUOLEMA ON MATKA -ryhmä sisältää esimerkiksi värssyn, jossa sanotaan *on kulkusi kevyttä, jalkasi kantaa*. Tällä kielennetään asiointilaa, jossa lähiomainen kuvaa vainajan puhetilanteeseen nähden samanaikaista matkaa tuonpuoleisessa.

Kulkuväylän kuvaus vaihtelee riippuen siitä, mikä kolmesta ryhmästä on kyseessä. KUOLEMA ON MATKA -ryhmässä väylänä toimii aina joko tuonpuoleinen tai jokin väylä, jolla tuonpuoleiseen siirrytään. Molemmissa ELÄMÄ ON MATKA -ryhmissä sekä parisuhde-ryhmässä väylää kielennetään substantiiveilla, joista yleisimmät ovat (*yhteinen*) *matka*, (*elon*) *taival* sekä (*yhteinen*) *tie*. **Aika**-skeema koostuu kaikissa ryhmissä kielenaineista, joilla tarkennetaan kulkuväylää jotenkin. Aikaa koskevat ilmaukset ovat substantiiveja, adjektiiveja ja adverbeja.

Määränpää tarkoittaa näissä kolmessa ryhmässä joko kuolemaa tai tuonpuoleista. Tuonpuoleisuutta kuvatessaan se ei kuitenkaan hahmotu samalla tavoin lopullisena tyysijana kuin KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmässä. Aineistossani tuonpuoleisen ja kuoleman kielentäminen tapahtuu sanan, sanaliiton tai pidemmän lausekkeen avulla. Parisuhde-ryhmässä kuoleman kielentäminen yhdistyy parisuhteen kuvaukseen siten, että kuolemista kuvataan sekä kumppanin että vainajan kokemusmaailmasta käsin. Näin on esimerkiksi ilmauksissa *tiemme erkani* ja *käsi kädestä irtosi*.

ELÄMÄ ON MATKA -ryhmässä määränpäätä eli kuolemista kielennetään useimmiten verbi-ilmauksilla *päätyä*, *on päättynyt* ja *nukahtaa*. Tuonpuoleisuuden kuvauksessa painottuu kristinuskoon liittyvät teemat eli käytössä ovat ilmaukset, kuten *koti taivainen* ja *luokse Jeesuksen*. Tuonpuoleisuus nähdään lisäksi *kotina*, *kaukaisuutena* ja *rauhan rantana*.

KUOLEMA ON MATKA -ryhmässä **lähtö**-skeeman kautta hahmottuu kuolema tai sen hetki, ja määränpää-skeema kuvaa tuonpuoleista. Kuolemiseen viitataan *lähteä*-verbillä tai *lähtö*-substantiivilla tai 'nukkumista' merkitsevillä ilmauksilla. Tuonpuoleisuutta kuvataan termeillä *ikuisuus*, *ajattomuus* ja *ikiuni* sekä joillakin luontoaiheisilla sanoilla.

Viivytyksiä kuvaavia kielenaineita (*uupuneet jalkani*, *väsyneenä* ja *yksin jäin*) on vain ELÄMÄ ON MATKA - ja (PARI)SUHDE ON MATKA -ryhmissä. **Välietapeiksi** eli elämän tärkeiksi tapahtumiksi hahmottuvat parisuhteen alkamista kielentävät ilmaukset sekä erilaiset verbistä ja substantiivista koostuvat ilmaukset, kuten *tulen risteykseen*. **Opastajia** ilmaistaan ihmissuhdetta kuvailevilla perheenjäsensanoilla (*äitini on lohtuna*) tai jollakin abstraktiksi hahmottuvalla ilmauksella. Kyseinen skeemaryhmä löytyy vain ELÄMÄ ON MATKA -ryhmästä.

8.2. Lähdealueena MÄÄRÄNPÄÄ

KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmässä kuolemaa ja tuonpuoleista kuvastaa lopullisuus. Elämä nähdään matkana, joka on kuoleman myötä tullut päätökseen, ja täten lopullinen määränpää on saavutettu. Ryhmä sisältää muutamia värssyjä, joissa kuolema rinnastetaan matkaan, mutta tätä seuraa kuvaus tyyssijan saavuttamisesta. Ryhmän muistosaikkeissa kuuluu kolme ääntä, joita ovat spesifi vainaja, spesifi lähiomainen (sinutteli- ja) tai kuka tahansa lähiomainen. Toimijuus kuvataan joko vainajan tai lähiomaisen näkökulmasta. Lähiomainen esitetään kokijan roolissa, mutta vainaja edustuu sekä toimijan että kokijan roolissa.

KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmässä **matkustajaa** edustavat kielenaineokset löytyvät persoonapronomini-, *JA*-johdin-, ihmissuhdesanasto- tai sanavartalo-ryhmästä. **Matkaseuraa** edustavat kielenaineokset ovat joko substantiiveja, jotka ilmaisevat puhujan ja puhuteltavan läheistä suhdetta, tai ovat kristinuskoon liittyviä sanoja. Matkaseurana toimivan rooli näkyy ryhmälle ominaisesti lopullisena, mitä havainnollistaa ilmaus *Tai-vaan Isä otti vastaan*.

Liike- ja **kulkuväylä-**ryhmiä yhdistää se, että niissä kuvataan sekä aktiivista että jo päättynyttä toimintaa. Preesensin avulla kuvataan elettyä elämää metaforisesti (*kulkija elämän taivaltaa*), ja lopullisuutta kielennetään joko finiittisellä tai infiniittisellä muodolla tai substantiivilla (*määränpäähän saapuessaan*). Kulkuväylänä edustuu useimmiten kielenainesten *tie-* ja *matka-*muodot. **Aika-**skeemaa aktivoivat kielenaineokset koostuvat myös tässä ryhmässä ilmauksista, joilla tarkennetaan kulkuväylää jotenkin.

Erytyisesti KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmän muistovärssyissä **lähtö-**skeemaan sisältyy kielenaineoksia, joilla viitataan kuoleman hetkeen (esim. *silmät suljit*). **Määränpää-**skeemaan lukeutuu sen sijaan kielenaineoksia, joilla kuvataan tuonpuoleista tyyssijana (*rauhan ranta*). Määränpäästä kielennetään aineistossani verbillä tai substantiivilla. Substantiiveista eniten toistuvat ovat ryhmän nimen mukainen *määränpää* sekä *perillepääsy*. Mennyttyä aikaa kielentävä imperfekti luo aineistossani kuvaa kuoleman lopullisuudesta. KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmästä on nostettava lisäksi ne värssyt, joissa on selvästi kristinuskoon viittaavaa sanastoa. Niissä kielennetään tuonpuoleinen, eli kuolemaa ei nähdä kaiken loppuna, mutta aktiivista toimintaa tuonpuoleisessa ei kuvata.

8.3. Lähdealueena PURJEHDUS tai POLKU

ELÄMÄ ON POLKU - ja KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS -ryhmiä yhdistää se, että niissä elämä tai kuolema nähdään matkana. Ryhmiä erottaa niiden spesifi erityispiirre, jolla tarkoitan sitä, että ryhmien muistovärssyissä korostuu jokin erityinen skeemaryhmä. ELÄMÄ ON POLKU -ryhmässä korostuu kulkuväylä, jota aktivoiva kielenaines on *polku* tai jokin poluksi hahmottuva. KUOLEMA TAI ELÄMÄ ON PURJEHDUS -ryhmässä skeemaryhmistä korostuvat kulkuväylä ja kulkuneuvo. Ryhmän muistovärssyissä kuvataan matkaa, joka tapahtuu meriteitse, ja kulkuneuvoksi hahmottuu jokin merellä käyntiin soveltuva alus. Ryhmä sisältää lisäksi erilaisia kuvauksia tuonpuoleisesta, jolla ilmaistaan saavutettua määränpäättä.

Molemmissa ryhmissä **matkustajaa** ilmaisevat kielenaineokset löytyvät joko persoonapronominiryhmästä tai *JA*-johdinryhmästä. Purjehdus-ryhmässä korostuu aiheeseen liittyvä sanasto, sillä esimerkiksi substantiivilla *soutaja* ilmaistaan matkustajaa. Polku-ryhmän eniten toistuva matkustajaa ilmaiseva sana on *kulkija*. **Matkaseuraa** kuvaavia kielenaineoksia ei polku-ryhmässä ei ole kuin yhdessä muistovärssyssä, mutta purjehdus-ryhmässä niitä on useammassa. Näissä tapauksissa jokin luontosana kielentää matkaseuraa. Kaikista skeemaryhmistä **kulkuneuvo** esiintyy vain harvoin muissa metaforaryhmissä, mutta purjehdus-ryhmässä se toistuu erityisen usein. Eniten toistuvia ovat *vene* ja *pursi*-sanan muodot, jotka liittyvät keskeisesti siihen sanastoon, joka purjehdustemaan liittyy.

Koska molemmilla ryhmillä on spesifi erityispiirre, muissa metaforaryhmissä ei juuriakaan löydy samoja kielenaineoksia määränpää-, lähtö- ja kulkuväylä-skeemoissa. ELÄMÄ ON POLKU -ryhmässä **lähtö**-skeema ei edustu, koska yhdessäkään muistosäkeessä ei puhuta sekä kuolemasta että tuonpuoleisesta. Ryhmän kuolemaa kielentävät ilmaukset edustuvat siis **määränpää**-skeemana, ja toistuvia ovat kuvaukset *polun päästä*. *Polku* kyllä edustuu tuonpuoleisuuden kuvauksissa, mutta kyseiset muistosäkeet olen sijoittanut joko KUOLEMA ON MATKA - tai KUOLEMA ON MÄÄRÄNPÄÄ -ryhmään.

Sen sijaan purjehdus-ryhmässä **lähtö**-skeema aktivoituu kuolemasta puhuttaessa ja **määränpää** aktivoituu tuonpuoleisesta puhuttaessa. Lähtöä eli kuolemaa kuvataan jollakin merellä käyntiin liittyvällä sanalla tai ilmauksella (esim. *kun tuuli alkaa puhalttaa*

tai *purjehdus on päättynyt*). Määränpäätä eli tuonpuoleista aktivoivat ylivoimaisesti eniten *ranta-* ja *satama-*substantiivien muodot. Vaikka kyseisessä ryhmässä **kulkuväyläksi** hahmottuu meri, sitä ei sanallisesti kuvailla kuin muutamassa muistosäkeessä. Eniten toistuvana erottuvat sen sijaan kaiken kaikkiaan yleisesti toistuvat *matka-* ja *tie-*substantiivit, jotka rinnastetaan elämään.

Sen sijaan kulkuväylä on polku-ryhmän erityispiirre, joten erityisen toistuvia väylää ilmaisevia kielenaineiksia ovat *polku-*substantiivien eri muodot. Ryhmän muistosäkeissä *polku* esiintyy joko sellaisenaan, osana yhdyssanaa (*pihapolku*) tai sanaliittoa (*tämä polku*). Olen laskenut tähän ryhmään kuuluvaksi myös sellaiset muistosäkeet, joissa väylää kuvaava kielenaines hahmottuu polkuna. Näitä kielenaineiksia ovat *mökkipiha*, *kotipiha* sekä *metsä*.

Liikettä kuvataan purjehdus-ryhmässä ilmauksilla, joita yhdistää liikkeen helppouden kuvaus. Tämä heijastaa kielenkäyttöä, joka ilmaisee lohtua. Kuolema nähdään rauhallisena, sillä sitä kuvataan esimerkiksi ilmauksilla *lipua hiljaa* ja *kevyt kulkea*. Polku-ryhmässä liikettä kuvataan verbin finiittimuodoilla (esim. *kuljin* ja *tallaan*) sekä substantiivilla *astunta*. **Aika** näyttäytyy purjehdus-ryhmässä vuorokaudenajan tai elämän keston kuvailuna. ELÄMÄ ON POLKU -ryhmässä aika-skeema ei edustu.

8.4. Yhteenveto moniäänisyydestä ja toimijuudesta

Moniäänisyyteen liittyvän analyysin myötä olen muodostanut seitsemän keskeistä ryhmää riippuen siitä, kuka muistovärssyssä puhuu ja kenen kokemusmaailmasta asiaintilaa kuvataan. Ryhmät ovat 1) spesifi lähiomainen, 2) kuka tahansa lähiomainen, 3) spesifi vainaja, 4) kuka tahansa vainaja, 5) ulkopuolinen kertoja, 6) enkeli ja 7) intertekstuaalisuuden kautta ilmenevä moniäänisyys. Intertekstuaalisuuden olen erottanut omaksi ryhmäkseen, sillä se luo moniäänisyyttä, kun uusi puhuja viittaa johonkin jo olemassa olevaan tekstiin ja luo näin uuden merkityksen. Esittelen ryhmiä seuraavaksi interpersonaisen metafunktion kautta eli kuvailen, miten läheisyys tai etäisyys puhujien välillä näkyy aineistossani.

Interpersoonainen metafunktio edustuu aineistossani nimenomaan siinä, onko kyseessä spesifin vai kenen tahansa lähiomaisen kuvaus. Tietyt sanavalinnat muokkaavat tekstin merkitystä siten, että puhuja ja puhuteltava asettuvat toisiaan lähemmäs tai toisaalta kauemmas. Läheisyyttä edustavat ne muistosäkeet, joissa nimenomaan lähiomaisia kuvataan läheistä suhdetta ilmentävillä sanoilla (esim. *läheinen* ja *monet rakkaat*). Näillä valinnoilla lähiomainen tuo itseään lähemmäs puhuteltua eli vainajaa. Spesifin lähiomaisen ääni edustuu myös niissä muistosäkeissä, joissa puhujana on kumppani, perheenjäsen tai ystävä. Näissä muistosäkeissä on tietyllä kielenaineiksella kuvattu ihmissuhteen laatua.

Puhujan ja puhuteltavan läheistä tai etäistä suhdetta ilmentää Hallidayn kieliopin mukaisesti myös omassa aineistossani tietyt persoonamuodot. Persooniin liittyvät valinnat näkyvät aineistossani niin persoonapronomineina kuin predikaattiverbeinä. Läheisyyttä kielentää yksikön 2. ja monikon 1. ja 2. persoona. Etäisyyttä ilmentää yksikön 3. persoona tai osallistujan poisjätto. Yksikön 2. persoonan käyttö edustuu sinutteluna ja käskey- tai kysymyslauseina. Näistä toistuvim on sinuttelu, joka luo muistosäkeisiin henkilökohtaista sävyä, koska tietty lähiomainen puhuu suoraan tietylle vainajalle.

Sen sijaan etäisyyttä puhujasuhteeseen voi tuoda yksikön 3. persoonalla, passiivilla tai sillä, ettei osallistujaa mainita (Tieteen termipankki 2018 s.v. *interpersoonainen meta-funktio*). Etäisyys edustuu moniäänisyyden näkökulmasta niissä ryhmissä, joissa äänenä toimii kuka tahansa lähiomainen tai ulkopuolinen kertoja. Ne erottaa toisistaan aineistossani siitä, että jälkimmäisessä ei kuvata toimijuutta millään kielenaineiksella. Toisin sanoen muistovärssyistä ei ole löydettävissä matkustaja-skeemaa kuvaavaa kielenainesta. Puhujan ja puhuteltavan etäisin suhde näyttäytyy siis sellaisissa muistosäkeissä, jotka ovat *On taival päättynyt* -tyylisiä. Yksikön 3. persoona luo muistovärssyissä etäisyyttä siten, että niissä nimenomaan toimija tai kokija jää etäiseksi. Passiivin käyttö aineistossani puolestaan ei luo etäisyyttä puhujan ja puhuteltavan välille. Passiivin käyttö korostuu erityisesti (PARI)SUHDE ON MATKA -ryhmän värssyissä, joissa nimenomaan kumppanuuden kuvaus luo läheisyyttä. Nähdäkseni passiivin käyttö näissä tilanteissa liittyy siihen puhekielen ominaisuuteen, jossa monikon 1. persoonan indikatiivimuoto edustuu passiivina (Eronen 2000). Siihen, onko käyttö tahallista vai tahatonta, on mahdotonta ottaa kantaa.

Toimijuutta olen lähestynyt erityisesti **ideationaalisen** metafunktion kautta. Koska kaikki muistosäkeet viittaavat elettyyn ihmiselämään, niissä kaikissa välittyy eksplisiittinen tai implisiittinen toimijuuden kuvaus. Tästä syystä analyysini on keskittynyt siihen, erottuuko aineistoni muistosäkeissä toimijan vai kokijan rooli. Niiden erottamisen toisistaan on mahdollistanut se, että niitä määrittää eri tekijät. Kaiken kaikkiaan toimijuuden roolit kulkevat käsi kädessä matkustajaa ja matkaseuraa ilmaisevien kielenainesten kanssa. Pääsääntö on ollut se, että toimija näyttäytyy aktiivisena siinä asiointilassa, jossa se esiintyy. Toiminta voi olla itseaiheutettua tai toisen kokemusmaailman kautta kuvattua. Aktiivisuutta ilmentää verbiprosesseista esimerkiksi muodot *kuljen*, *saat juosta* ja *kannamme*. Toimijan roolia ilmentää siis tietyt persoonamuodot, joista toistuvimmat ovat yksikön 1. ja 2. persoona sekä monikon 1. persoona. Finiittinen muoto ei kuitenkaan aina tarkoita sitä, että kuvattu osallistuja olisi toimija. Esimerkiksi *Taivaan Isä otti vastaan* -ilmauksessa vainaja on kokijan roolissa ja *Taivaan Isä* eli Jumala on aktiivinen toimija. Kokija siis näyttäytyy jonkin tilanteen passiivisena osallistujana, jota kuvattu asiointila koskee. Yleisimmin kokijaa kielennetään infiniittisillä verbeillä, esimerkiksi VA-partisiipilla ilmauksessa *saapuva*.

9. PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut, minkälaisia matkanteon metaforia löytyy kuolinilmoitusten muistosäkeistä. Suomen kielen kuolemasanaston moninaisuus ja metaforatutkimus ovat tarjonneet minulle pohjan tutkia, minkälaista metaforisuutta nimenomaan muistosäkeissä ilmenee. Aineistonkeruun alkuvaiheessa tein havainnon, että kuoleman kieli on moniäänistä. Näiden lähtökohtien myötä muotoutui kaksi tutkimuskysymystä:

1. Minkälaiset kielenaineokset edustavat matkanteon metaforia?
2. Millä tavoin moniäänisyyttä ja toimijuutta kielennetään muistosäkeissä?

Teoreettisen viitekehyksen on tarjonnut sekä Lakoffin ja Johnsonin (1980) kognitiivinen metaforateoria että M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaalinen kieliteoria. Välineet varsinaiseen analyysiin on tarjonnut Nikanteen (1992: 62) suomentama kuvio, joka esittelee MATKA-skeemaan ja ELÄMÄ-skeemaan liittyvät osa-alueet. Olen hyödyntänyt kuviota ensimmäisen tutkimuskysymyksen analyysissa tarkastelemalla, minkälaiset kielenaineokset edustuvat minäkin osa-alueena. Systeemis-funktionaalista kieliteoriasta olen hyödyntänyt ideationaalista ja intersoonaalista metafunktiotasoa moniäänisyyden ja toimijuuden tutkimisessa.

Aineistonkeruussa olen lähtenyt liikkeelle siitä, mitä ELÄMÄ ON MATKA -metafora pitää sisällään. Olen sisällyttänyt aineistooni vain sellaisia muistosäkeitä, joissa matkan tekemistä ilmaistaan. Aineistonkeruussa olen ottanut huomioon sen, että kuoleman kieli itsessään on metaforista. On siis mahdollista puhua kuolemasta *lähtemisenä* ilman, että ELÄMÄÄ tai KUOLEMAA rinnastettaisiin MATKAAN. Tällaiset muistosäkeet ovat siis rajautuneet aineistoni ulkopuolelle.

Tutkimusaineistoni osoittaa sen, että tietyt kielenaineokset ovat toistuvia matkanteon metaforia kuvatessaan. **Matkustajaa** kuvaillaan yleisimmin persoonapronominilla, ihmissuhdesanalla, *JA*-johtimen avulla muodostetulla tekijännimellä tai sanoilla, jotka on muodostettu sanavartaloista *ihmise-* ja *matka-*. Näitä ovat esimerkiksi muodot *ihminen* ja *matkalainen*. **Matkaseuraa** aktivoivat kielenaineokset koostuvat kristinusko- ja luontosanastosta, (persoon)pronomineista, *JA*-johtimella muodostetuista tekijännimistä sekä puhujan ja puhuteltavan läheistä suhdetta kuvailevista sanoista. **Kulkuneuvoa** kuvailaan yleisimmin *vene-* ja *pursi-*sanana muodoilla.

Kuolemaa kuvaillaan aineistossani **lähtö-** ja **määränpää-**skeemojen kautta. Aineistosani kuoleman kielentäminen tapahtuu sanan, sanaliiton tai pidemmän lausekkeen avulla. Mikäli kyseessä on yksittäinen sana, se on sanaluokaltaan verbi tai substantiivi. Niitä ovat esimerkiksi *päättävä, lähteä* ja *lähtö*. Aineistosta hahmottuu omaksi ryhmäkseen myös sellaiset ilmaukset, joissa kuolema rinnastetaan nukkumiseen (*nukahtaa* ja *silmät suljit*). Kolmas ryhmä sisältää ne ilmaukset, joissa kuolemista kuvataan sekä kumppanin että vainajan kokemusmaailmasta käsin (*tiemme erkani* ja *käsi kädestä irtosi*). Toistuvia ovat myös kielenainekset, joilla kuolemista kuvataan merenkäyntiin (*kun tuuli alkaa puhalttaa*) tai merellä käyntiin liittyvällä sanalla tai ilmauksella (*purjehdus on päättynyt*).

Määränpää-skeema hahmottuu lisäksi niissä muistovärssyissä, joissa kuvaillaan tuonpuoleista. Tuonpuoleisuutta edustavat kielenainekset ovat yleensä substantiiveja. Niistä toistuvimmat ovat *ranta-*, *satama-*, *määränpää-*, *ajattomuus-* ja *koti-*substantiivien muodot. Myös tuonpuoleisuuden kuvauksessa hahmottuvat erilaiset kristinuskoon liittyvät ilmaukset, kuten *koti taivainen*.

Koska **liikettä** kuvataan hyvin usein verbin avulla, tempusmuodot vaihtelevat. Liikettä kielennetään lisäksi verbin infiniittisillä muodoilla. Kaikista eniten aineistossani toistuu *kulkea*-verbi sellaisenaan tai persoonamuotoisena. Tempusmuodoista useimmiten käytössä on preesens- (*kuljin*) tai imperfektimuoto (*kuljimme*). Muita toistuvia verbimuotoja ovat *vaeltaa* ja *taivaltaa*. Substantiiveista toistuvimmat ovat *askel* ja *astunta*. Muut liikettä kuvailevat muodot liittyvät sen laadun kuvaukseen. Poikkeuksetta liike kuvataan helppona (*on kulkusi kevyttä* ja *kevyt kulkea*). Liike kuvailee useimmiten matkustajan kulkemista, mutta joissakin muistosäkeissä kuvaillaan kulkuneuvon liikettä (esim. *lipui se hiljaa*).

Kulkuväylää kuvaillaan yleisimmin substantiivimuodoilla *matka*, *tie* ja *taival*. Nämä kielenainekset saavat metaforaryhmästä riippuen joissakin muistovärssyissä kuvailevan tai tarkentavan määritteen. Lisäksi on mainittava metaforaryhmä ELÄMÄ ON POLKU, jossa erityisen toistuvia kielenaineita ovat *polku*-sanan eri muodot. Substantiivi *polku* esiintyy joko sellaisenaan tai osana yhdyssanaa (*pihapolku* ja *kotipolku*) tai sanaliittoa (*tämä polku*). Lähes poikkeuksetta **aikaa** kuvaileva kielenaines tarkoittaa kulkuväylää jotenkin. Näissä tilanteissa kielenaines on esimerkiksi substantiivi, adjektiivi tai adver-

bi. Muissa tapauksissa aika näyttäytyy vuorokaudenajan (*illan suussa*) tai elämän (*pitkä matka*) tai parisuhteen keston kuvailuna (*vuosikymmenet*).

Vähiten toistuviksi jäävät skeemaryhmistä **opastajat**, **välitapit** ja **viivytykset**. Opastajista erottuu kuitenkin kaksi kielenainesryhmää, joita ovat perheenjäsen sanat ja luontosanat. Viivytykset kuvailevat parisuhteen päättymistä ja yksinjäämistä, sairautta sekä vanhaa ikää. Välitapeista toistuvim on parisuhteen alkamisen kuvaus.

Tutkimusaineistostani olen erottanut erilaisia moniäänisyyden ja toimijuuden kuvauksia. Toisistaan erilaisia ryhmiä on 12, jotka olen esitellyt analyysissä sen mukaan, kenen tai keiden ääni värssystä erottuu. Toistuvim ääni on yhden tai useamman lähiomaisen, joka on värssystä riippuen spesifi (esim. kumppani) tai kuka tahansa. Muita ääniä ovat vainaja, ulkopuolinen kertoja ja enkeli. Omaksi ryhmäkseen voi laskea myös intertekstuaalisuuden myötä erottuvan moniäänisyyden. Läheisyyttä puhujien välille luo aineistossani yleisimmin sinuttelu, kun taas etäisyys ilmenee useimmiten siten, että osallistujaa kuvaava sana on jätetty pois. Toimijuus edustuu aineistossani toimijan ja kokijan roolien kautta, jotka hahmottuvat joko spesifin tai kenen tahansa vainajan sekä spesifin lähiomaisen tai kenen tahansa lähiomaisen kautta. Aktiivinen ja itseaiheutettu toimijan rooli kielennetään ennen kaikkea yksikön 1. persoonan indikatiivimuodon kautta. Aktiivinen toisen kokemusmaailman kautta kuvattu toimijan rooli edustuu puolestaan sinutteluna. Asiantilaa passiivisesti kokeva tai toiminnan kohteena hahmottuva kokijan rooli edustuu verbiprosesseista yleisimmin infiniittisten muotojen kautta.

Tämä tutkielma on jatkanut kuoleman kieleen liittyvää tutkimusta. Jatkotutkimusmahdollisuuksia tarjoavat sekä kielen piirteisiin että moniäänisyyteen liittyvä tutkimus. Tätä perustelen sillä, että kuoleman kieli on moniäänistä ja tulkinnoille avointa (Siikala 1992: 164–165). Aineistoni osoittaa lisäksi sen, että tuonpuoleisuuden kuvaus on kuolinilmoitusten muistovärssyissä monipuolista. Jatkotutkimuksen lähtökohdaksi sopisi vertaileva tutkimus matkanteon metaforia sisältävien muistosäkeiden ja muiden suhteen. Tämä asetelma mahdollistaa sen selvittämisen, kumman ryhmän värssyt ovat yleisempiä. Kielen piirteiden suhteen on mahdollista vertailla, minkälaista tuonpuoleisuuden kuvaus on. Myytteihin ja tuonpuoleisuuteen liittyvien kuvausten tarkasteleminen tarjoaa mahdollisuuden tutkia kuoleman kieltä, sillä ilmaukset eivät synny tyhjästä, vaan edustavat kielessä käsityksiämme tuonpuoleisesta maailmasta (Siikala 1992: 164–165).

LÄHTEET JA LYHENTEET

Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto koostuu 9.10.2022–29.1.2023 ilmestyneistä Helsingin Sanomien ja Kalevan sunnuntailehdistä ja niiden kuolinilmoituksista. Aineisto koostuu 250 muistosäkeestä.

Lähteet

- ARISTOTELES 1977: *Runousoppi*. – Pentti Saarikoski (suom.), Helsinki: Otavan Kirjapaino Oy.
- BAHTIN, MIHAIL 1979: *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Kerttu Kyhälä-Juntunen & Veikko Airola – (suom.), Moskova: Kustannusliike Progress.
- ESKOLA, JARI – SUORANTA, JUHA 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- ERONEN, RIITTA 2000: Passiivista. – *Kielikello* 3/2000. <https://www.kielikello.fi/-/passiivista>. (17.2.2024).
- HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.
- HEIKKINEN, VESA 2002: Virkakieli lumoo ja pelottaa. – Vesa Heikkinen (toim.), *Virkapukuinen kieli* s. 7–26. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Tietolipas 182. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HELLSTEN, IINA 1994: Suomen tie europerheen jäseneksi. Metaforien näkökulma journalismin tutkimukseen. – *Tiedotustutkimus* 4/1994 s. 74–86. <https://journal.fi/mediaviestinta/article/download/63579/24926/71998>. (15.1.2024).
- HIPPI, KAARINA 2022: Kuinka toimijuus rakentuu haastatteluvuorovaikutuksessa? Kielellisesti epäsymmetriset keskustelut moniäänisinä kuvauksina. – *Puhe ja kieli* 4/2022 s. 257–286. <https://journal.fi/pk/article/view/127452/76804>. (12.1.2024).
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1996: Johdanto. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 8–36. Kieli 9. Helsingin yliopisto.

- KALLIOKOSKI, JYRKI 2002: Tekstilajin taju. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Aidinkielen merkitykset* s. 147–159. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–43. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARHU, ANNE 2005: ”Tuosta ikkunasta enkeli haki ukin taivaaseen”. *Kuolemasta käytetyt eufemismit sanomalehtien kuolinilmoituksissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopisto.
- KEMPPAINEN, ILONA: Ilona Kemppainen. *Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry -blogi* [Kuolemantutkimus.com-sivustolla.](https://kuolemantutkimus.com/jasenet/jasenen-profiili-pajari/#nav-mobile)
<https://kuolemantutkimus.com/jasenet/jasenen-profiili-pajari/#nav-mobile>.
 (14.3.2023).
- KEMPPAINEN, ILONA 1998: *Kuolema ilmoittaa lehdessä – suomalainen kuolema Helsingin sanomien kuolinilmoituksissa 1890–1980*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- KEMPPAINEN, ILONA 2006: *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Bibliotheca historica 102. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKI, MAUNO 1992: Erilaisia metaforia. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin* s. 8–32. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KS = Kielitoimiston sanakirja 2022. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/>. Päivitetty julkaisu. Päivitetty 10.11.2022. (23.2.2023).
- KÖVECSÉS, ZOLTÁN 2015: *Where metaphors come from: reconsidering context in metaphor*. Oxford University Press.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- LAKOFF, GEORGE 1990: The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image-schemas? – *Cognitive Linguistics 1–1* s. 39–74.
- LANKINEN, PASI 2005: Runomitta ja moniäänisyys. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 406–428. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- LESKELÄ, HENNA 2012: Analysoitavana kuolinilmoitusgenre: miten lajin oletettu vakiintuneisuus vaikuttaa tutkimusasetelmaan? – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tillilä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käytäntöä* s. 381–392. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 29. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/Genreanalyysi.pdf>.
- LOPAKKA, SAMI 2001: *Rannalle ihanan maan. Kuolemaan suhtautuminen ja kuoleman metaforat kuolinilmoitusten muistosäkeistöissä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2002: M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaalinen kielitiede. – Hannele Dufva & Miika Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 89–123. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1993: Voiko sodassa saada iäisyyskutsun? Miten kuoleminen ilmaistaan suomen kielessä. – *Kielikello* 2/1993. <https://www.kielikello.fi/-/voiko-sodassa-saada-iaisyyskutsun-miten-kuoleminen-ilmaistaan-suomen-kielessa>. (21.2.2023).
- MATTHIESSEN, M. I. M. – HALLIDAY, M. A. K. 2004: *An Introduction To Functional Grammar*. London: Arnold.
- MÄNTYNEN, ANNE 2005: Referointi tekstilajipiirteenä: esimerkkinä kielijutut. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 258–281. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIEMI, PAULIINA 2017: *Syntymän ikionnesta kuoleman syvään kaipuuseen. Kaste- ja kuolinilmoitusten tekstilajipiirteet Turun Sanomissa ja Helsingin Sanomissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- NIKANNE, URPO 1992: Metaforien mukana. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin* s. 60–78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ONIKKI, TIINA 1992: Paljon pystyssä. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin* s. 33–59. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ONIKKI, TIINA 1994: Skeema merkitysrakenteen ja taustatiedon kuvauksessa. – Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.), *Näkökulmia polysemiaan* s. 70–138. Kieli 8. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- RAHTU, TOINI 2005: Vilin pilkka: erään haastattelun ääniä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 282–337. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RINTAMÄKI, ELENA 2022: *Hiljaisen soturin kalpaa kannoit, isänmaan puolesta kaikkesi annoit. Kuoleman metaforat suomalaissotilaiden kuolinilmoituksissa vuosina 1942–1944*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- SAUKKONEN, PAULI 2001: *Maailman hahmottuminen teksteinä: Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- SES = Suomen etymologinen sanakirja 2022. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. URN:NBN:fi:kotus-202259. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <https://kaino.kotus.fi/suomenetymologinensanakirja/#/>. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 7.12.2022. (14.3.2023).
- SIKALA, ANNA-LEENA 1992: Myytiset metaforat ja šamanistinen tieto. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin* s. 155–186. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TAKKULA, MERJA 2016: *Vain yhdessä matkaa kulkeva sielunkumppani puuttuu elämästäni... Metaforat kontakti-ilmoituksissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- TTP = Tieteen termipankki. <http://tieteentermipankki.fi/> (23.2.2023).
- VARIS, MARKKU 1998: *Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nykysuomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 717. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VIINIKKA, JENNI 2011: *Kuoleman kielissä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kieliopin verkkoversio*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. URN:ISBN:978-952-5446-35-7. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php> (13.3.2023).
- VKS = Vanhan kirjasuomen sanakirja 2023. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. URN:NBN:fi:kotus-202259. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 24.11.2023. (15.1.2024).